

ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΤΕΛΛΑΣ

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΝΟΙΓΜΑΤΩΝ
ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ.
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΩΝΩΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ
ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΛΑΜΙΑΣ

ΑΝΑΤΥΠΟ

ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΥΝΤΗΡΗΣΗΣ
ΤΗΣ ΜΕΣΑΙΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΗΣ ΤΗΣ ΡΟΔΟΥ

ΠΡΑΚΤΙΚΑ

ΑΘΗΝΑ 1992

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΜΕΓΑΛΩΝ ΑΝΟΙΓΜΑΤΩΝ ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΜΝΗΜΕΙΩΝ ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΩΝ ΣΤΡΑΤΩΝΩΝ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΛΑΜΙΑΣ

ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΤΕΛΛΑΣ
Αρχιτέκτων

Όταν η οικοδομική στο παρελθόν χρησιμοποιούσε την πέτρα, τα ξύλα, τον πηλό, τα κεραμίδια και διάφορα κονιάματα με βάση τον ασβέστη, η αντιμετώπιση των λειτουργικών αναγκών και των οικοδομικών προβλημάτων ήταν περιορισμένη σ' αυτά κυρίως τα υλικά. Συγκεκριμένα για μεγάλα ανοίγματα δύο βασικοί τρόποι δομής υπήρχαν: οι θόλοι και τα ξύλινα πατώματα και στέγες. Ανάλογα με το άνοιγμα έκαναν την επιλογή των διατομών των δοκαριών και το πάχος των τοίχων που έφεραν τις θολωτές κατασκευές εμπειρικά.

Με την εισβολή του οπλισμένου σκυροδέματος στη σύγχρονη τεχνολογία και την οικοδομική τέχνη λύθηκαν πολλά προβλήματα. Όσο αρτιότερη στατική μελέτη και σωστή εφαρμογή γίνεται τόσο καλύτερες κατασκευές από στατική τουλάχιστον άποψη επιτυγχάνονται.

Στην αποκατάσταση όμως των μνημείων τα προβλήματα που παρουσιάζονται είναι πολύπλοκα. Οι λύσεις που μπορούν να δοθούν δεν είναι μοναδικές, καθότι εξαρτώνται από πολλούς παράγοντες και κυρίως από τους υπεύθυνους τεχνικούς, που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα προβλήματα των μνημείων.

Η χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος δεν είναι πάντα η πλέον ενδεδειγμένη λύση. Το οπλισμένο σκυρόδεμα καλείται να ενισχύει τα υπάρχοντα φέροντα στοιχεία του κτιρίου και όχι να τα υποκαθιστά, δημιουργώντας νέο ανεξάρτητο φέροντα οργανισμό. Η αποδυνάμωση και μόνο των παλιών φερόντων στοιχείων από τη λειτουργία που είχαν για πολλά χρόνια (ή και αιώνες) μπορεί να προκαλέσει την αποδιοργάνωση και την καταστροφή τους. Ιδιαίτερα προβλήματα μπορούν να προκληθούν σε περίπτωση σεισμού, γι' αυτό πρέπει να μελετάται προσεκτικά η συμπεριφορά του οπλισμένου σκυροδέματος σε σχέση με τα άλλα δομικά υλικά του υπάρχοντος κτιρίου. Οι ισχυρές πλάγιες ωθήσεις, που ασκούνται σε περίπτωση σεισμού από τα φέροντα στοιχεία του ο-

πλισμένου σκυροδέματος, μπορούν να καταστρέψουν μερικές φορές τα παλιά δομικά στοιχεία του κτίσματος, ίσως και ανεπανόρθωτα (π.χ. όταν φέρουν σημαντικό γλυπτό ή ζωγραφικό διάκοσμο), ή ακόμα και όλο το κτίριο. Σοβαρότατο πρόβλημα προκαλούν ιδίως οι πλάκες από οπλισμένο σκυρόδεμα που δεν αναλαμβάνονται από κατακόρυφα στοιχεία από το ίδιο υλικό, που είναι συνήθως αυθαίρετες κατασκευές από μη ειδικούς. Στο σεισμό είναι ευρύτατα γνωστό ότι ενεργούν ως έμβολο, στις τοιχοποιίες που εδράζονται και είναι εύκολο να προκληθούν ζημιές, αν δεν έχει γίνει προσεκτική μελέτη και κυρίως εφαρμογή. Δυστυχώς, οι στατικοί που είναι ειδικευμένοι στη συντήρηση μνημείων είναι ελάχιστοι. Τα πολυάριθμα ελληνικά μνημεία και η πολλαπλότητα των στατικών προβλημάτων τους απαιτούν την ύπαρξη τέτοιων ειδικευμένων επιστημόνων.

Τα αναγκαία οριζόντια διαφράγματα πρέπει να αγκυρώνονται σωστά στα κατακόρυφα φέροντα στοιχεία, να κατασκευάζονται προσεκτικά και από ελαφρά κατά το δυνατόν υλικά. Έτσι, στα μεσοπατώματα και τα δώματα μπορούν να χρησιμοποιηθούν, εκτός από δοκάρια (ξύλινα ή μεταλλικά), πέτσωμα και ελκυστήρες παράλληλοι και κάθετοι ή διαγώνιοι χιαστί, που να αγκυρώνονται σωστά πάνω στους τοίχους. Η ευρηματικότητα των τεχνικών που ασχολούνται με την αποκατάσταση μνημείων και παραδοσιακών κτισμάτων μπορεί να οδηγήσει σε πρωτότυπες λύσεις των προβλημάτων και στη σωστή χρήση του οπλισμένου σκυροδέματος.

Η εξεύρεση ξύλινων δοκαριών για μεγάλα ανοίγματα (πάνω από 4-5 μ.) είναι σήμερα ένα σημαντικό πρόβλημα που υπάρχει στο ελληνικό εμπόριο τουλάχιστον. Η έλλειψη άριστης ξυλείας που είναι απαραίτητη για τέτοια δομικά στοιχεία (όπως π.χ. κέδρος μεγάλου μήκους, καστανιά κτλ.), το αντιοικονομικό (όταν μπορεί να βρεθεί) και οι απαιτήσεις ανάλογα με τη νέα χρήση του

μνημείου (μουσεία, αίθουσες συγκεντρώσεων που φέρουν σημαντικά βάρη) οδηγούν, λόγω του περιορισμού της αντοχής της υπάρχουσας ξυλείας, στην ανάγκη εξεύρεσης άλλης λύσης, που να ανταποκρίνεται σ' αυτές τις απαιτήσεις.

Η σύγχρονη τεχνολογία έχει μια πλούσια επιλογή και εμπειρία για τέτοια προβλήματα όσον αφορά τις νέες κατασκευές, που μερικές εύκολα μπορούν να λύσουν το πρόβλημα. Οι μεταλλικές δοκοί, τα δικτυώματα, τα χωροδικτυώματα και άλλα υλικά, καθώς και οι διάφορες μορφές οπλισμένου σκυροδέματος, μπορούν να λύσουν ικανοποιητικά το πρόβλημα, σε συνδυασμό με τον έλεγχο και την ανάλογη ενίσχυση των τοίχων. Όμως εκείνο που είναι εξαιρετικά δύσκολο είναι να μπορέσουν να ενταχθούν αρχιτεκτονικά και αισθητικά στα μνημεία. Αυτό βέβαια είναι ευρύτερο θέμα φιλοσοφίας και αρχών της αναστήλωσης και πρέπει να εξεταστεί ειδικά. Οι σύγχρονες τάσεις στην αποκατάσταση και ένταξη νέων μνημείων τείνουν όλο και περισσότερο στη χρήση νέας τεχνολογίας και οπωσδήποτε είναι επιβλαβή η κατάλληλη επιλογή νέων υλικών που να εντάσσονται σε ιστορικά κτίρια και μνημεία.

Η χρήση σύγχρονων υλικών, με βάση το ξύλο, προσφέρει ικανοποιητικές λύσεις σ' αυτού του είδους τα προβλήματα. Ειδικά οι φορείς από συγκολλητές σανίδες μπορούν να έχουν ποικίλες διαστάσεις (διατομές και μήκος αρκετά μεγάλες) και ως εκ τούτου να φέρουν μεγάλα ανοίγματα. Έχουν αυξημένες αντοχές σε θλίψη, εφελκυσμό και σε φωτιά (καίγεται εξωτερικά, ενώ η κόλλα είναι άφλεκτη και σταματά τη φωτιά). Έχουν εμφάνιση ξύλου και δεν επιφέρουν αλλαγές στη στατική λειτουργία του κτιρίου. Γενικά συμπεριφέρονται ανάλογα με ξύλινα δοκάρια έχοντας αρκετά πλεονεκτήματα σε σχέση με αυτά και αισθητικά μπορούν να θεωρηθούν ικανοποιητικοί.

Σε διπλωματική εργασία σε συνεργασία με τη συνάδελφο Λίτσα Σπηλιωτοπούλου, που παρουσιάζεται παρακάτω σε παράρτημα, έγινε προσπάθεια εξεύρεσης λύσης σε ανάλογο πρόβλημα και προτάθηκε στην επιλογή φορέων από συγκολλητές σανίδες για όλους τους λόγους που ήδη αναφέρθηκαν.

Η εφαρμογή αυτών των φορέων θα μπορούσε να γίνει και σε άλλα μνημεία με ανάλογα προβλήματα και μετά από ειδική μελέτη. Στη Ρόδο γίνεται ευρεία χρήση του ξύλινου δώματος και των ξύλινων μεσοπατωμάτων από ειδική ξυλεία, τα «κατράνια» (τοπική ονομασία του κέδρου). Είναι γνωστό ότι τουλάχιστον στην περίοδο της Ιπποκρατίας γινόταν ευρεία χρήση των κατρανιών

της Ανατολίας, κυρίως στα μεσοπατώματα και στα δώματα. Οι ιδιότητές του είναι καταπληκτικές συγκρινόμενες με άλλα ξύλα και υπάρχουν πολλά ξύλινα δοκάρια που διατηρούνται σε πολύ καλή κατάσταση μετά από πέντε αιώνων ζωή. Σήμερα όμως η προμήθεια αυτού του ξύλου σε μεγάλη μήκη (πάνω από 4 μ.) είναι αδύνατη λόγω του ότι δεν κόβονται τέτοια μεγέθη στα δάση της Τουρκίας και η προμήθεια ανάλογης ξυλείας καθίσταται υπερβολικά δύσκολη. Θα πρέπει να ερευνηθεί η χρήση φορέων από συγκολλητές σανίδες στα κτίρια της Ρόδου, όταν δεν είναι δυνατή η συντήρηση των υπαρχόντων ή η εξεύρεση ανάλογων ξύλινων δοκαριών.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΣΤΡΑΤΩΝΕΣ ΤΟΥ ΟΘΩΝΑ ΣΤΟ ΚΑΣΤΡΟ ΤΗΣ ΛΑΜΙΑΣ¹

Ιστορία

Η θέση της πόλης της Λαμίας, στο σταυροδρόμι μεταξύ βόρειας, κεντρικής και νότιας Ελλάδας, υπήρξε καθοριστική για την ιστορική εξέλιξη της πόλης, για το χαρακτήρα και την οχύρωσή της. Στο κάστρο της Λαμίας, το σημαντικότερο εξάλλου μνημείο της πόλης, συνοψίζεται η ιστορία της πόλης.

Πρώτη φορά αναφέρεται η πόλη της Λαμίας το 426 π.Χ.²

Το 323 π.Χ. κατέφυγε και οχυρώθηκε στο κάστρο της Λαμίας ο Αντίπατρος³, ο οποίος επισκεύασε τα τείχη⁴. Ο R.L. Scranton ξεχωρίζει τρεις φά-

1. Η παρούσα μελέτη βασίζεται στη διπλωματική εργασία των Γ. Ντέλλα και Α. Σπηλιωτοπούλου που έγινε στην έδρα της Ιστορίας της Αρχιτεκτονικής (καθηγητής Χ. Μπούρας) του ΕΜΠ το 1980.

2. Τότε έγινε ένας καταστρεπτικός σεισμός και φυσικό είναι να έγιναν καταστροφές και στο κάστρο. Θουκυδίδης III, 87 και 89. Στράβων I, 60. Επίσης R.L. Scranton, Greek Walls, 1941, σ. 91-92. Ο Τρ. Παπαναγιώτου, Ιστορία και μνημεία της Φθιώτιδος, 1971, σ. 73-79, αναφέρει καταστρεπτικό σεισμό που τον τοποθετεί στο 427 π.Χ.

3. Για να αποκρούει τις επιθέσεις συναπισμού ελληνικών πόλεων με επικεφαλής τον Αθηναίο Λεωσθένη εναντίον των Μακεδόνων κατά το γνωστό λαμιακό πόλεμο. Βλ. ΙΕΕ, Δ', σ. 245-248.

4. Διόδωρος XVIII, 12, 4-5. R.L. Scranton, ό.π., σ. 91-92.

σεις των αρχαίων τειχών της Ακρολαμίας⁵: Η πρώτη τοποθετείται στα μέσα του 6ου π.Χ. αι., όπως δείχνουν τα υπολείμματα τοίχου κατά το λέςβιο σύστημα στη ΒΔ γωνία της δυτικής πλευράς⁶. Η δεύτερη μεταξύ του 426 (καταστρεπτικός σεισμός) και του 323, που αποτελεί επισκευή του Αντίπατρου και ακριβέστερα κατά τα μέσα του 4ου π.Χ. αι.⁷, όπως δείχνουν τα υπολείμματα από ισόδομο τραπεζιοειδές σύστημα στο βόρειο μισό της δυτικής πλευράς. Η τρίτη φάση ανήκει πιθανότατα στον Αντίπατρο (323 π.Χ.) είτε γενικότερα στην περίοδο 320-270 π.Χ., κτισμένη κατά το ισόδομο σύστημα με απότμηση των γωνιών κατά 45° και απαντάται ευρύτατα στα τείχη του κάστρου⁸. Δόμηση ίδιου συστήματος συναντάται και σε λείψανα μέσα στην πόλη που αποτελούσαν την οχύρωση της πόλης.

Το 190 π.Χ. η πόλη καταλαμβάνεται από τους Ρωμαίους⁹. Ο Προκόπιος στο «Περί κτισμάτων» αναφέρει ότι ο αυτοκράτωρ Ιουστινιανός πραγματοποίησε επιδιορθώσεις των οχυρών στη μεταξύ Θερμοπυλών και Θεσσαλίας χώρα¹⁰. Εξάλλου, υπάρχουν υπολείμματα τοιχοποιιών βυζαντινής τεχντροπίας¹¹.

Στις τελευταίες δεκαετίες του 13ου αι. η Λαμία περνά στην κυριότητα των Φράγκων¹². Η περιοχή της Ανατολικής Στερεάς για έναν περίπου αιώνα κυριαρχείται εναλλακτικά από Φράγκους, Καταλανούς, Αραγωνέζους, Ναβαρραίους, Φλωρεντινούς κτλ. Παρ' όλα αυτά, την περίοδο αυτή η περιοχή γνώρισε την ηρεμία και την ασφάλεια. Τα εμπορικά προνόμια στους Βενετούς και τους Γενουάτες βοηθούν στην ώθηση του εμπορίου¹³. Οι Καταλανοί εγκαθιδρύουν στην περιοχή πολιτικούς, στρατιωτικούς και διοικητικούς θεσμούς σύμφωνα με τη νοοτροπία και τις παραδόσεις τους¹⁴. Πολλά τμήματα από τα σωζόμενα τείχη είναι πιθανότατα φράγκικα ή καταλανικά¹⁵.

Το 1394 η Λαμία καταλαμβάνεται από το Βαγιαζίτ τον Α' ¹⁶, ενώ οριστικά περιέρχεται στους Τούρκους το 1414¹⁷. Η πόλη κατοικείται κατά το πλείστον από Έλληνες και Τούρκους κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Κτίστηκαν τούρκικα τζαμιά¹⁸, ενώ οι εκκλησίες συνέχισαν να λειτουργούν. Ο περιηγητής Paul Lucas το 1706 αναφέρει ότι υπήρχαν πολλά ερείπια¹⁹. Παρ' όλα αυτά στην πόλη της Λαμίας (τότε Ζητούνι) γινόταν από το 1685 εμπορικό πανηγύρι, από τα σημαντικότερα των Βαλκανίων²⁰.

Κατά την ελληνική Επανάσταση το κάστρο της Λαμίας υπήρξε ορμητήριο των Τούρκων πασάδων και σταθμός καθόδου προς τα νότια τουρκικών ενισχύσεων²¹. Εξάλλου, στα περισσότερα σημεία των τειχών υπάρχουν επισκευές της πε-

ριόδου της Τουρκοκρατίας (Εικ. 1). Η σημερινή μορφή της κεντρικής πύλης έχει τη μορφολογία της περιόδου της Τουρκοκρατίας²² (Εικ. 2). Οι χαλκογραφίες των αρχών του 19ου αι.²³ (Εικ. 3)

5. R.L. Scranton, ό.π.

6. BCH XLVIII (1924), σ. 345.

7. R.L. Scranton, ό.π.

8. Ό.π.

9. IEE, Ε', σ. 72. Επίσης Τρ. Παπαναγιώτου, ό.π., σ. 73-79.

10. Και είναι μάλλον απίθανο να μην περιλαμβάνεται μεταξύ αυτών και το κάστρο της Λαμίας. Προκόπιος, Περί κτισμάτων, βιβλίο IV, 3. Επίσης Τρ. Παπαναγιώτου, ό.π., σ. 82-84.

11. Όπως τμήματα των πυλών με τόξα από τούβλα, τμήματα της τοιχοποιίας με λιθοδομή, της οποίας οι αρμοί αποτελούνται από κομμάτια κεραμικά με κονίαμα (ακανόνιστο πλινθοπερίκλειστο σύστημα δόμησης), και επάλξεις μεσαιωνικές. Π. Λαζαρίδης, AD 16 (1960), σ. 161-162 και Τρ. Παπαναγιώτου, ό.π., σ. 82-84.

12. Ως προίκα της Ελένης Κομνηνής Δούκαινας στο Γουλιέλμο De la Roche, ενώ το 1319 η Λαμία καταλαμβάνεται από τους Καταλανούς. Το 1379 τα καταλανικά δουκάτα προσαρτήθηκαν στο στέμμα της Αραγωνίας, ενώ οι στρατιώτες της Ναβάρρας καταλαμβάνουν μερικές πόλεις της περιοχής. Βλ. IEE, Θ', σ. 255-256.

13. Ό.π.

14. Τις σχέσεις εξουσίας και λαού καθόριζαν τα «άρθρα» ή «καταστατικά» βασισμένα στις συνήθειες της Βαρκελώνης, ενώ το δημοτικό τοπικό σύστημα αντικατέστησε τη φεουδαρχική οργάνωση των Φράγκων. Διοικητής κάθε πόλης ήταν ο «Καστελλάνος» ή «Καπιτάνος». Ο γενικός επίτροπος διοριζόταν από το Δούκα. Πρωτεύουσα της περιοχής ήταν η πόλη των Νέων Πατρών, βλ. ό.π.

15. Τρ. Παπαναγιώτου, ό.π., σ. 73-95.

16. Βλ. υποσημ. 12.

17. Βλ. υποσημ. 15.

18. Δημ. Νάτσιος, Τα εν Λαμία τούρκικα τζαμιά, περιοδικό «Στερεά Ελλάς».

19. Paul Lucas, Voyage, 1714, Α', σ. 218. Επίσης ό.π., υποσημ. 15.

20. Δείχνει τη σημασία της πόλης ως κέντρου ανταλλαγής προϊόντων της πρωτογενούς και δευτερογενούς παραγωγής στην ευρύτερη περιοχή. Η δραστηριότητα εξάλλου αυτή συνεχίστηκε και στο 19ο αι. και διατηρείται μέχρι σήμερα, γνωστό ως παζάρι της Λαμίας στις αρχές του Σεπτεμβρίου. Βλ. IEE, ΙΑ', σ. 172-173.

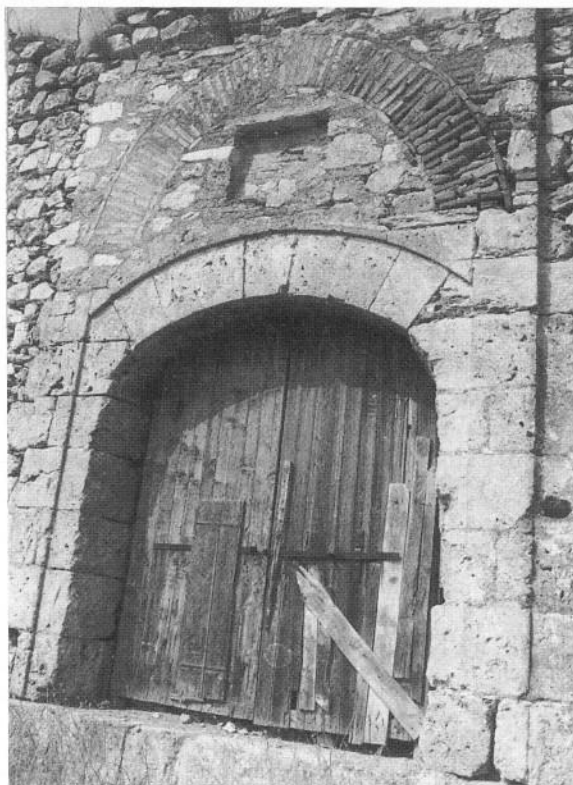
21. Κατά την ελληνική Επανάσταση σ' όλες τις μάχες της γύρω περιοχής η Λαμία ήταν έδρα και ορμητήριο των Τούρκων. Είναι επόμενο ότι οι συνεχείς ανάγκες για οχύρωση του κάστρου (ως στρατιωτικό κέντρο) καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας και της ελληνικής Επανάστασης επέβαλλαν την καλή διατήρηση και ενίσχυση του κάστρου της, βλ. υποσημ. 15.

22. Το ελαφρά οξυκόρυφο ανακουφιστικό υπέρθυρο από τούβλα, το χαμηλωμένο τόξο του υπέρθυρου, η χαρακτηριστική εσοχή του πλαισίου της πύλης, το μικρό παράθυρο δεξιά της εισόδου κτλ. είναι μορφολογικά στοιχεία της αρχιτεκτονικής της εποχής της Τουρκοκρατίας.

23. Λιθογραφία του Chenevard, Η Λαμία του 1843, δημοσιευμένη στο βιβλίο, Η Παλιά Λαμία των Δ. Νάτσιου και Δαβανέλου, όπου φαίνεται σε πρώτο πλάνο επίσης το Κορσούμι τζαμί, καθώς επίσης και του Σκοτσέζου Σκιν, Η Λαμία του 1838, που ανήκει στον κ. Τάκη Λάπα.

Εικ. 1. Άποψη ΝΑ γωνίας των τειχών του κάστρου Λαμίας (ΟΑ 37Α).

Εικ. 2. Νότια είσοδος του κάστρου (ΟΑ 35).

δείχνουν την ύπαρξη μινιάρε στη νοτιοδυτική γωνία του κάστρου, ενώ ίχνη τοίχων μας οδηγούν στο συμπέρασμα ότι υπήρχε τζαμί στο κάστρο²⁴. Κατά τις εργασίες αποκατάστασης των στρατώνων του Όθωνα και σε ανασκαφή εντός του κτιρίου (1985-1987) βρέθηκαν θεμέλια κάποιου κτίσματος πιθανότατα της περιόδου της Τουρκοκρατίας²⁵ και δεν αποκλείεται να είχε σχέση με το αρχοντικό του πασά, για το οποίο έχουμε πληροφορίες από περιηγητές ότι βρισκόταν στην ίδια θέση²⁶.

Το 1833 η Λαμία περιέρχεται στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος και καθίσταται λόγω των τότε συνόρων (πιο πάνω από την πόλη της Λαμίας) παραμεθόριος πόλη²⁷. Ο νέος ρόλος της ως συνοριακό οχυρό και ως κέντρο εθνικοαπελευθερωτικών αγώνων²⁸ επιβάλλει εκ νέου την καλή οχύρωση του κάστρου της πόλης.

Ο οθωνικός στρατώνας κτίστηκε στο κέντρο περιπίου του επίπεδου πλατώματος που υπάρχει στην κορυφή του λόφου του κάστρου, πιθανώς στη θέση παλιότερου ανακτόρου του πασά²⁹, κατά την περίοδο 1843-1863³⁰ (Εικ. 4). Δε γνωρίζουμε

την ακριβή χρονολογία της κατασκευής του ούτε τον αρχιτέκτονα ή το μηχανικό που τον κατασκεύασε. Ο στρατώνας του Ναυπλίου, που έχει την ίδια μορφή με αυτόν της Λαμίας, είχε κτιστεί πριν από το 1841, όπως μαρτυρεί σχετική

24. Βλ. υποσημ. 15.

25. Δεν έχουν ακόμα δημοσιευθεί τα συμπεράσματα της ανασκαφής.

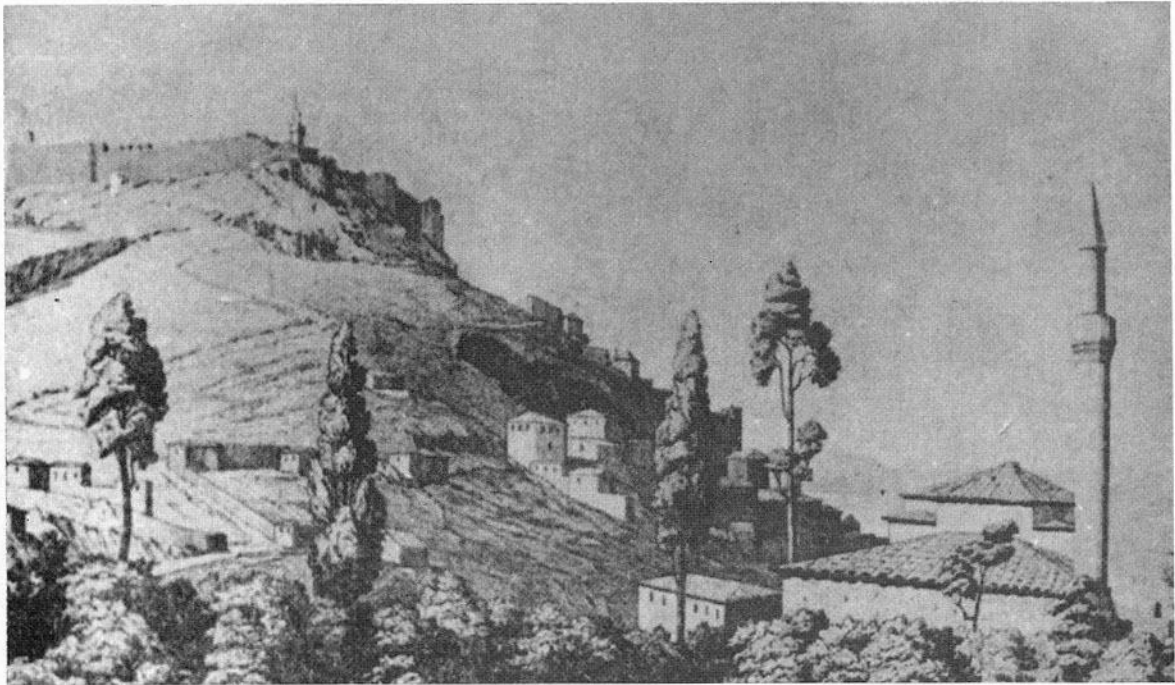
26. Ο περιηγητής Pulker Muskan, που πέρασε από τη Λαμία το 1836, αναφέρει την ύπαρξη του ανακτόρου του Πασά που χρησιμοποιόταν τότε ως στρατώνας και που ένα τμήμα του ήταν ερειπωμένο. Η περιγραφή είναι ελλιπής και αναφέρει ότι είχε κάποιους τρούλους καλυμμένους από μολύβι. Πιθανότατα να τους συγγέει με τους τρούλους του τζαμιού που υπήρχε στο κάστρο και πιθανώς να ήταν κοντά ή σε κάποια σχέση με το ανάκτορο του Πασά.

27. Βλ. υποσημ. 15.

28. ΙΕΕ, ΙΓ', σ. 156.

29. Βλ. υποσημ. 25 και 26.

30. Το 1843 έχουμε τη λιθογραφία του Chenevard, ενώ το 1863 είναι το τέλος της βασιλείας του Όθωνα.

Εικ. 3. Γκραβούρα του Chenevard «Η Λαμία του 1843».

λιθογραφία³¹ (Εικ. 5). Έτσι μπορούμε να υποθέσουμε ότι ο αρχιτέκτονας ή ο μηχανικός είναι ο ίδιος και ότι ο στρατώνας έχει γίνει βάσει των ίδιων σχεδίων. Ανάλογοι στρατώνες υπάρχουν και σε άλλες ελληνικές πόλεις, όπως η βορινή πλευρά του στρατώνα του Άργους που καταδαφίστηκε το 1938 από το στρατό³².

Μέχρι το 1941 χρησιμοποιόταν ως στρατώνας³³ και σώζονται ακόμα οι κρίκοι όπου έδεναν τα άλογα στην ανατολική πλευρά εξωτερικά (Εικ. 6) (μέχρι τις εργασίες αποκατάστασης σωζόταν και στη βορινή αίθουσα του ισόγειου εσωτερικά). Κατά τον εμφύλιο πόλεμο κάτοικοι από τη γύρω περιοχή χρησιμοποίησαν την ξυλεία του στρατώνα για την κατασκευή παραπηγμάτων για να στεγαστούν.

Η ύπαρξη του στρατώνα του Όθωνα έχει άρρηκτα δεθεί με την ιστορία της πόλης της Λαμίας και, παρά την απλή αρχιτεκτονική του, αποτελεί μνημείο, σημείο αναφοράς και σύμβολο της πόλης³⁴.

Περιγραφή

Το κτίριο του στρατώνα είναι ένα ορθογώνιο επίμηκες κτίσμα (διαστ. 13,50x66 μ.), δώροφο με υπόγειο σε τμήμα της κάτοψης στη νότια πλευρά προς την πλαγιά του λόφου. Είχε τετράριχτη ξύλινη στέγη με κεραμίδια, που δε σώζεται σήμερα. Χαρακτηριστικό της αρχιτεκτονικής του κτιρίου είναι η συμμετρική οργάνωση των δύο μακρών όψεων (ανατολικής και δυτικής) με δεκαεπτά παράθυρα και στους δύο ορόφους (Εικ. 7). Στη δυτική όψη το μεσαίο ισόγειο άνοιγμα είναι η κεντρική είσοδος του κτιρίου (Εικ. 8). Η βόρεια όψη φέρει από μία είσοδο στο ισόγειο και στον όροφο, με πέτρινη εξωτερική κλίμακα, ενώ η νότια όψη (Εικ. 9) έχει μία είσοδο στο υπόγειο (που εκεί βρίσκεται στο ύψος του φυσικού εδάφους) και μία στο ισόγειο, όπου οδηγεί πέτρινη εξωτερική κλίμακα. Η τελευταία φέρει δύο παράθυρα εκατέρωθεν της εισόδου του ισόγειου και τρία παράθυρα στον όροφο.

Η κάτοψη του χωρίζεται από εγκάρσιους προς τους επιμήκεις τοίχους, που φθάνουν μέχρι την οροφή του κτιρίου (Εικ. 10). Το βόρειο αποτελούσε μια μεγάλη αίθουσα ορθογώνια, διαστ. 29x13,50 μ., με πιθανώς ξύλινες κολόνες παράλληλες με τη μεγάλη πλευρά και στο μέσο³⁵ (Εικ. 11). Η αίθουσα αυτή στο ισόγειο προοριζόταν για σταύλος³⁶, ενώ στον όροφο προοριζόταν πιθανό-

31. Η λιθογραφία του Wolfensberger στο βιβλίο του G.N. Wright, *The Rhine, Italy and Greece in a Series of Drawings*, Λονδίνο 1841-42, που έχει τυπώσει η Εθνική Τράπεζα της Ελλάδας στο ημερολόγιο του 1987, δείχνει ένα κτίριο στο κάστρο του Ναυπλίου (Ακροναυπλία), παρόμοιο με το στρατόνα του Όθωνα στη Λαμία, δώροφο με δυο σειρές από δεκαεπτά παράθυρα. Ο στρατώνας του Όθωνα στο Ναύπλιο καταδαφίστηκε κατά την περίοδο 1969-1971 για την κατασκευή του ξενοδοχείου «Ξενία».

32. Ο στρατώνας του Άργους (Καζάρμα) πρωτοκτίστηκε από τους Ενετούς σε σχήμα Π και ήταν το Νοσοκομείο των Αδελφών του Ελέους. Επί Τουρκοκρατίας χρησιμοποιήθηκε ως μπεζεστένι (σκεπαστή αγορά) και ως ταχυδρομείο. Η σημερινή χρήση της διπλανής πλατείας ως αγοράς πιθανότατα έχει σχέση. Αργότερα, το 1829, ο Καποδίστριας τον μετέβαλε σε στρατώνα του Ιππικού. Η αναμόρφωση έγινε από τον αρχιτέκτονα Α. Ζαβό, οπότε κτίστηκε η ανοιχτή βόρεια πλευρά που στέγαζε γραφεία και θαλάμους αξιωματικών, ενώ τα ισόγεια σταύλους και οι όροφοι στρατιωτικούς θαλάμους. Σήμερα σώζονται οι τρεις παλιότερες διαμορφωμένες πλευρές. Πληροφορίες από το βιβλίο, Οι πρώτοι Έλληνες τεχνικοί επιστήμονες, ΤΕΕ, 1976, σ. 316-317.

33. Σε έγγραφο του ΤΕΘΑ (Ταμείου Εθνικής Αμύνης) αναφέρεται ότι από την εποχή που το κτίριο περιήλθε στην κυριότητα του ΤΕΘΑ (1929) μέχρι το 1941 χρησιμοποιόταν ως κέντρο νεοσύλλεκτων, οπότε εγκαταλείφθηκε.

34. Το κάστρο της Λαμίας κηρύχθηκε με το από 25-2-1922 Β.Δ. ως προέχον βυζαντινό μνημείο. Το 1956 παραχωρήθηκε από το ΤΕΘΑ έκταση 612 τ.μ. και κατασκευάστηκε ραντάρ από τον ΟΤΕ για ανάγκες του ΝΑΤΟ, ανατολικά του στρατώνα και μέσα στο χώρο του κάστρου. Το κτίριο αυτό καταδαφίστηκε το 1985-86 για την ανάπλαση του χώρου του κάστρου. Το 1957 είχε ζητηθεί από το Υπουργείο Εθνικής Άμυνας η κατεδάφιση του στρατώνα. Το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων (αρμόδιο τότε για τα μνημεία) και ο Δήμος Λαμιέων σε έκθεσή τους είχαν ζητήσει τη μη κατεδάφιση του γιατί το κτίριο είναι συνδεδεμένο με την ιστορία του τόπου και παρουσιάζει καλλιτεχνικό και αισθητικό ενδιαφέρον. Μετά από μακρά αλληλογραφία, όπου όλοι οι τοπικοί φορείς (Στρατιωτική Διοίκηση Κεντρικής Ελλάδας, Δήμος Λαμιέων και Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων) επιθυμούσαν τη μη κατεδάφιση του στρατώνα, το ΤΕΘΑ αποφάσισε στις 26-3-1973 την παράδοση του φρουρίου στην Οικονομική Εφορεία Λαμίας ως δημόσιο κτήμα. Αφού σώθηκε το κτίριο από την κατεδάφιση, κατεβλήθη μια μακρόχρονη προσπάθεια για την ανάδειξη και αξιοποίηση του κάστρου της Λαμίας, που σήμερα βρίσκεται στο στάδιο εφαρμογής. Διαφορετική άποψη έχει εκφράσει ο Τρ. Παπαναγιώτου, ό.π., σ. 90-92, ο οποίος αναφέρει ότι «είναι αναγκαία η απαλλαγή του φρουρίου από αυτόν (= το στρατόνα)», ενώ κάτι τέτοιο αντίκειται στις αρχές του «Χάρτη της Βενετίας», καθότι αποτελεί τεκμήριο για την ιστορία του κάστρου και της περιοχής γενικά.

35. Κατά τις πρόσφατες εργασίες αποκατάστασης και μετατροπής σε μουσείο του στρατώνα βρέθηκαν κατά την εκσκαφή των θεμελίων στην αίθουσα αυτή πέτρινες βάσεις, όπου πιθανώς εδράζονταν οι ξύλινες κολόνες που έφεραν κεντρικό δοκάρι (μεσιά) που έφεραν με τη σειρά τους τα εγκάρσια δοκάρια του μεσοπατώματος.

36. Όπως αναφέρθηκε παραπάνω.

Εικ. 4. ΝΔ άποψη των στρατώνων του Όθωνα (Ο.6).

Εικ. 5. Γκραβούρα του Ναυπλίου (δεκαετία του 1830) του Wolfensberger. (Από το βιβλίο του G.N. Wright, *The Rhine, Italy and Greece in a Series of Drawings*, Λονδίνο 1841-42).

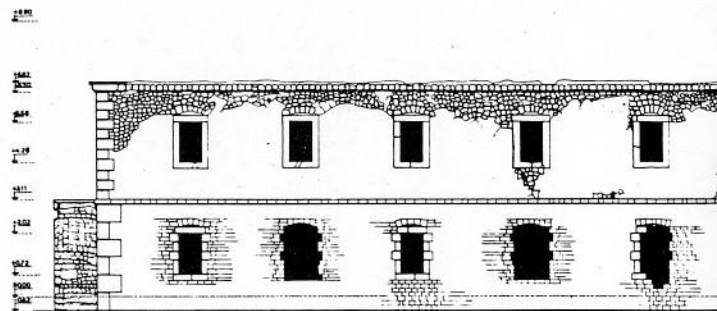

Εικ. 6. Κρίκοι για τα άλογα στην ανατολική όψη (O.37).

τατα για θάλαμος στρατιωτών. Το δεύτερο μεσαίο τμήμα φέρει στο ισόγειο δύο παράλληλους προς τις επιμήκειες πλευρές τοίχους σχηματίζοντας ένα διάδρομο. Προς την ανατολική πλευρά διαμορφώνονται τρεις μικροί χώροι, ένας από τους οποίους είχε υπολείμματα εστίας με καπνοδόχο. Η δυτική πλευρά αποτελεί το χώρο εισόδου του κτιρίου (όπου υπάρχει και η θύρα εισόδου). Το τρίτο μεσαίο τμήμα αποτελείται από δύο μακρόστενες αίθουσες παράλληλες με τις δύο επιμήκειες πλευρές του κτιρίου. Επικοινωνεί με το τέταρτο τμήμα με θύρα στο ισόγειο και με το δεύτερο με θύρα στο ισόγειο και στον όροφο. Το τέταρτο και νότιο τμήμα χωρίζεται με δύο κάθετους τοίχους που διαμορφώνουν τέσσερα δωμάτια στο υπόγειο με απευθείας είσοδο απ' έξω. Στο ισόγειο μειώνονται σε τρία και έχει πρόσβαση από εξωτερική λίθινη κλίμακα, ενώ στον όροφο οι εσωτερικοί τοίχοι γίνονται αρκετά λεπτοί (20 εκ.) και η πρόσβαση γινόταν μέσω εσωτερικής ξύλινης κλίμακας, όπως έδειχναν τὰ ίχνη της πάνω στο νότιο τοίχο (Εικ. 12).

Εξωτερικά το ισόγειο έχει εμφανή λιθοδομή από λαξευτούς λίθους της περιοχής κατά δόμους σε γκριζοπράσινες και φαιές αποχρώσεις, και αρμούς που προεξέχουν από τη λιθοδομή από κου-

ρασάνι, που δημιουργούν μια ευχάριστη αισθητικά εντύπωση (Εικ. 13). Οι γωνιόλιθοι και τα πλαίσια των εξωτερικών θυρών (Εικ. 14) είναι από διαφορετικό λίθο, πιο σκληρό και σε απόχρωση γκρι-άσπρο. Τα πλαίσια των παραθύρων είναι

Εικ. 7. Δυτική όψη (αποτύπωση του 1979).

κατασκευασμένα από πωρόλιθο σε απόχρωση μπεζ (Εικ. 16). Μεταξύ του ισογείου και του ορόφου μεσολαβεί περιμετρική πώρινη προεξέχουσα ταινία, πλ. 15 εκ. Ο όροφος είναι εξωτερικά επιχρισμένος με σοβά σε κοκκινομπέζ απόχρωση. Το υπόγειο εξωτερικά είναι από αλάξευτη λιθοδομή από γκριζωπό λίθο σε εξοχή ως προς το ισόγειο, που στο πάνω μέρος γίνεται λαξευτή με τέσσερις δόμους.

Η επίστεψη του κτιρίου γίνεται με γείσο ενδιαφέρουσας διατομής διπλής καμπυλότητας, επιχρισμένο, εκτός από τις τέσσερις γωνίες που είναι από πελεκητούς λίθους όμοιους με τους γωνιόλιθους.

Τα πλαίσια των παραθύρων του ορόφου είναι από πωρόλιθο σε μικρή εξοχή (Εικ. 17). Τα ανώφλια των ανοιγμάτων εξωτερικά είναι από ενιαίους πωρόλιθους, ενώ τα εσωτερικά ανώφλια φέρονται από ξύλινα δοκάρια. Πάνω από τα ανώφλια υπάρχουν ανακουφιστικά τόξα.

Δε σώζονται δυστυχώς τα ξύλινα κουφώματα των ανοιγμάτων (θύρες - παράθυρα) και δεν μπορούμε να γνωρίζουμε την ακριβή μορφή τους.

Οι τοίχοι είναι λίθινοι και τα πάχη των τοίχων είναι για μεν τους εξωτερικούς του υπογείου 1 μ., του ισογείου 0,78 μ. και του ορόφου 0,66 μ., ενώ για τους εσωτερικούς από 0,80 έως 0,60 μ. ανάλογα. Το καθαρό ύψος του ισογείου είναι 3 μ. περίπου, ενώ του ορόφου 3,60 μ. Το καθαρό ύψος του υπογείου είναι περίπου 2,70 μ. Το συνολικό ύψος του κτιρίου μαζί με τη στέγη στο νότιο τμήμα θα πρέπει να ξεπερνούσε τα 12 μ. και στη βόρεια τα

9 μ. Όλοι οι τοίχοι, εκτός όσων αναφέρθησαν, ήταν επιχρισμένοι (Εικ. 15).

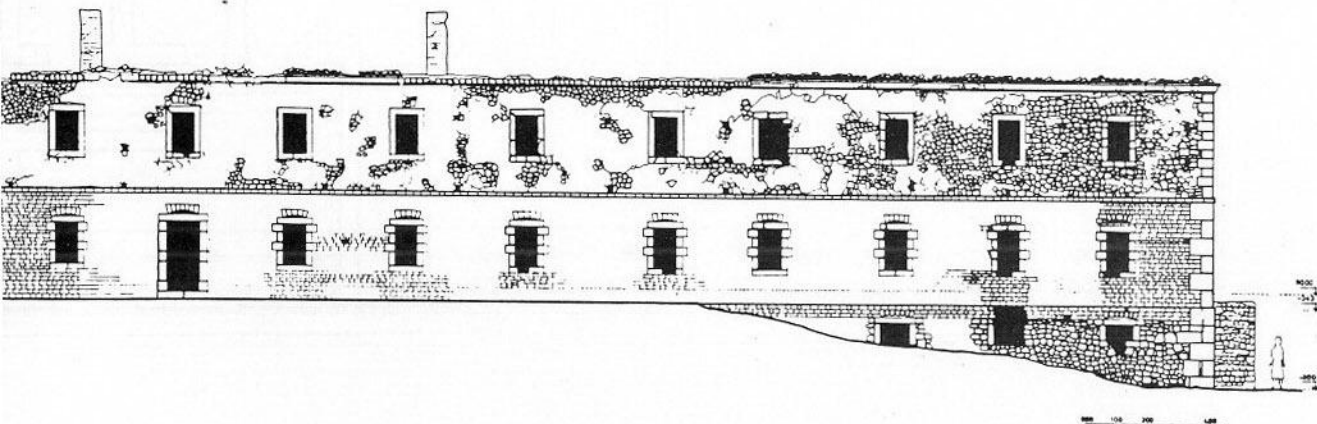
Η θεμελίωση του στρατώνα είναι ανόμοια. Το μεγαλύτερο μέρος της έδρασής τους είναι βραχώδες, οπότε δεν υπήρχε ανάγκη σημαντικής σε βάθος θεμελίωσης. Όμως υπάρχουν και τμήματα που η θεμελίωση φθάνει σε βάθος μέχρι και 2 μ., λόγω της φύσης του εδάφους (ανάμεσα σε βράχια) ή λόγω ύπαρξης προγενέστερων κατασκευών σε κάποια τμήματα³⁷.

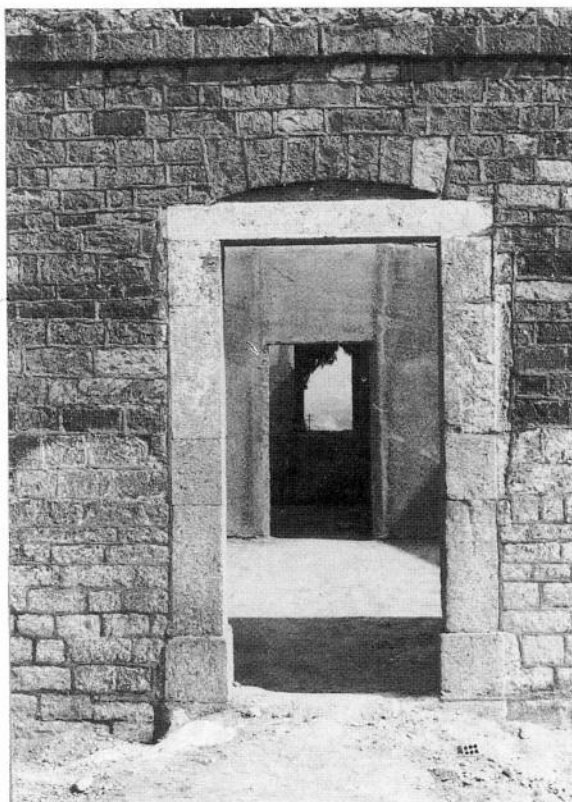
Τα μεσοπατώματα αποτελούνταν από ξύλινα δοκάρια και πέτσωμα. Εκτός από τη μεγάλη αίθουσα³⁸ (Εικ. 18) και το νοτιότερο μέρος του τέταρτου τμήματος, τα ξύλινα δοκάρια εδράζονταν στους εξωτερικούς επιμήκεις τοίχους και στους παράλληλους με αυτούς εσωτερικούς. Πιθανότατα τα μεγάλα ξύλινα ζευκτά της στέγης φέρονταν απευθείας από τους εξωτερικούς επιμήκεις τοίχους³⁹. Δυστυχώς σήμερα δε σώζεται κανένα

37. Όπως έδειξε η εκσκαφή των θεμελίων για ενίσχυσή τους κατά τις εργασίες αποκατάστασης του στρατώνα.

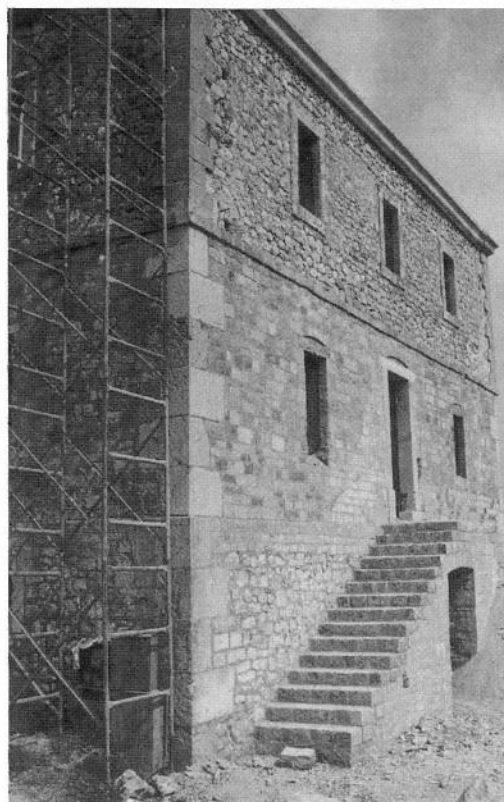
38. Έγινε αναφορά πιο πάνω (υποσημ. 35), για τον τρόπο κάλυψης της μεγάλης αίθουσας με τις κολόνες (πιθανώς ξύλινες) και τα δοκάρια.

39. Το κάτω δοκάρι του ζευκτού θα πρέπει να αποτελούνταν από διαδοχικά δοκάρια που θα ήταν δεμένα μεταξύ τους, καθότι είναι υπερβολικά δύσκολο να υπήρχαν ξύλινα δοκάρια μήκους 13 μ.

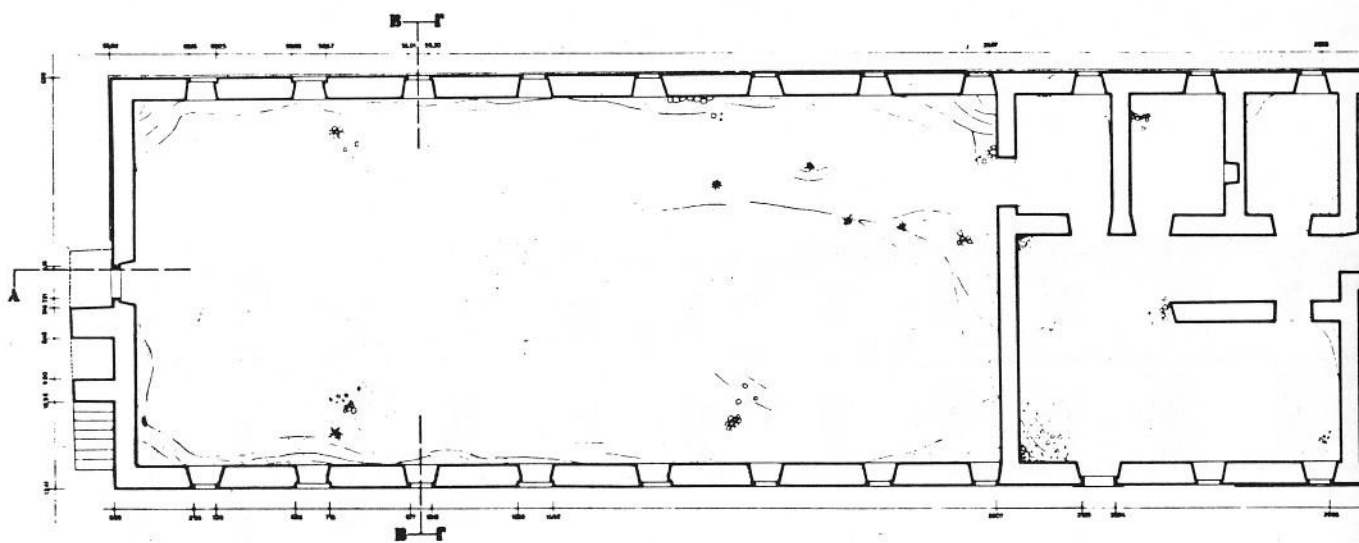

Εικ. 8. Δυτική είσοδος (O.33).

Εικ. 9. Νότια όψη (O.5).

Εικ. 10. Κάτοψη ισόγειου (αποτύπωση του 1979).

ξύλινο φέρον στοιχείο επιτόπου. Τα μόνα ίχνη που μας δείχνουν τον τρόπο κατασκευής των μεσοπατωμάτων και της στέγης είναι οι οπές από τα δοκάρια στους τοίχους, οι ξυλοδεσιές κτλ. Η στέγη ήταν τετράριχτη⁴⁰ και η επικάλυψή της από κοιλόκυρτα κεραμίδια βυζαντινού τύπου⁴¹. Η αφαίρεση της στέγης και των μεσοπατωμάτων είναι η βασική αιτία για την επιδείνωση της κατάστασης του κτιρίου. Η βροχή και οι καιρικές συνθήκες, στις οποίες ήταν για πολλά χρόνια⁴² εκτεθειμένοι οι τοίχοι, διάβρωναν σταδιακά τα κονιάματα και μείωναν την αντοχή της λιθοδομής. Εξάλλου η έλλειψη οριζόντιου δεσίματος της κατασκευής, στα επίπεδα της στέγης και των μεσοπατωμάτων, άφησε απροστάτευτο το κτίριο στους πρόσφατους σεισμούς του 1980.

Έτσι το κτίριο παρουσιάζει έντονη διάβρωση της λιθοδομής στο ύψος πάνω από τα πρέκια των ανοιγμάτων του ορόφου, σημαντική απόκλιση από την κατακόρυφο του νότιου τοίχου, συνοδευόμενη από δύο κατακόρυφες ρωγμές στα δύο ακραία ανοίγματα που επιδεινώθηκαν σημαντικά μετά το σεισμό (Εικ. 13). Νέες κατακόρυφες ρωγμές δημιουργήθηκαν στους επιμήκεις τοίχους και στα σημεία σύνδεσης με τους εγκάρσιους τοίχους, που δημιουργήθηκαν από τη λειτουργία των εγκάρσιων τοίχων ως έμβολα στους επιμήκεις (Εικ. 10 και 15). Είναι βέβαιο ότι η ανυπαρξία

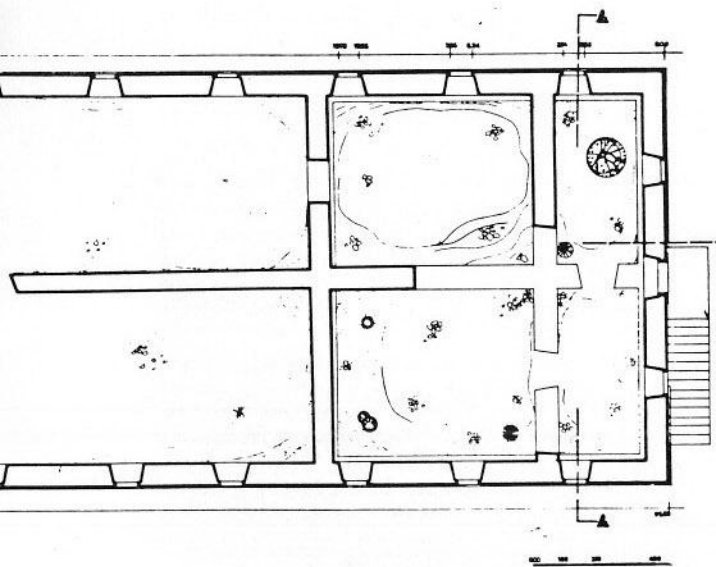
των οριζόντιων ξύλινων διαφραγμάτων (μεσοπάτωμα και στέγη) είχε ως αποτέλεσμα τη μη ανάληψη των οριζόντιων ωθήσεων από το σεισμό, που άσκησαν οι εγκάρσιοι τοίχοι στους επιμήκεις.

Άλλες φθορές παρουσιάζονται στα πλαίσια των παραθύρων όπου είχαν αφαιρεθεί οι πωρόλιθοι και τα ξύλινα μικρά δοκάρια στα ανώφλια των ανοιγμάτων (Εικ. 15, 18, 19). Μερικοί εσωτερικοί τοίχοι κυρίως στον όροφο είχαν καταρρεύσει, υπήρχαν μπάζα και είχαν φυτρώσει φυτά και δένδρα στο εσωτερικό του κτιρίου πριν από την έναρξη των εργασιών.

Η ερήμωση και η εγκατάλειψη όλου του χώρου του κάστρου τα τελευταία χρόνια συνέβαλαν στην υποβάθμιση του μνημείου. Οι λίγες στερεωτικές εργασίες⁴³, που έγιναν από την Αρχαιολογική Υπηρεσία το 1958-1960 και αφορούσαν την ανατολική, νότια και δυτική πλευρά του κάστρου και την ανατολική πύλη για άρση της ετοιμορροπίας, λίγο βοήθησαν στην ανάδειξη και αξιοποίηση του μνημείου και του χώρου του κάστρου ευρύτερα.

Πρόταση αποκατάστασης των στρατώνων στο κάστρο και μετατροπή σε μουσείο

Η αξιοποίηση του κάστρου της Λαμίας στοχεύει στο να δοθεί νέα ζωή στο μνημείο με πολλαπλές λειτουργίες και έντονη συμμετοχή των κατοίκων της πόλης και των επισκεπτών, τόσο στη γνώση της ιστορίας της πόλης, των μνημείων της και της φρουριακής αρχιτεκτονικής γενικότερα, όσο και στην ανάμειξη νέων πολιτιστικών δραστηριοτήτων σ' έναν υποβαθμισμένο σήμερα πυρήνα, αλλά και στη δημιουργία ενός ενδιαφέροντος χώρου αναψυχής⁴⁴. Η έλλειψη αρχαιολογικού μουσείου στην πόλη και οιοδήποτε διαθέσιμου

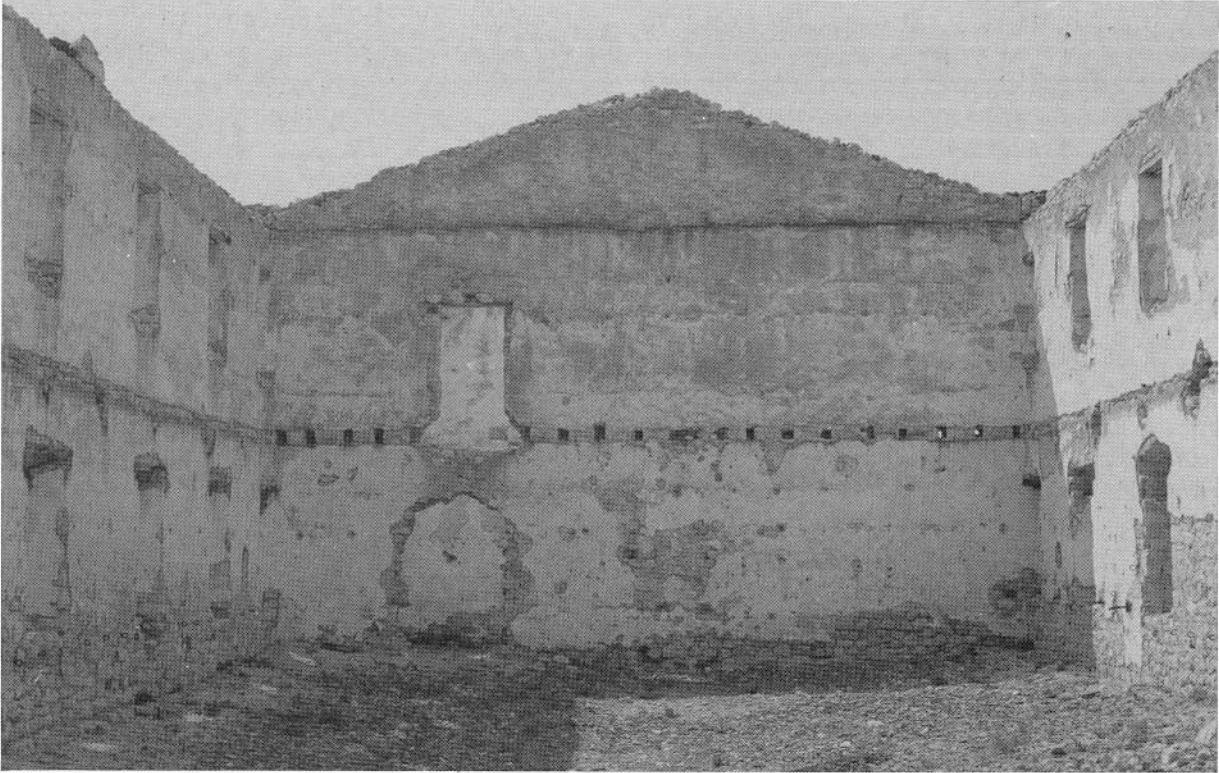
40. Όπως αποδεικνύει το οριζόντιο γείσο της στέγης και οι τριγωνικές απολήξεις των εγκάρσιων εσωτερικών τοίχων του κτιρίου.

41. Όπως δείχνουν τα ελάχιστα κεραμίδια που είχαν απομείνει πάνω στο γείσο μέχρι πρόσφατα.

42. Από το Β' παγκόσμιο πόλεμο μέχρι πρόσφατα.

43. Π. Λαζαρίδης, ΑΔ 16 (1960), σ. 161-162.

44. Για τη διαμόρφωση των τελικών στόχων ελήφθησαν υπόψη: σχετικές με την περιοχή μελέτες, επαφές με αρμόδιους παράγοντες της πόλης, δημοτικούς άρχοντες, Αρχαιολογική Υπηρεσία, απόψεις κατοίκων, προσωπικές εκτιμήσεις των μελετητών κτλ. Είναι γνωστή η από χρόνια επιθυμία και το όνειρο όλων των Λαμιέων για αξιοποίηση και ανάδειξη του χώρου του κάστρου.

Εικ. 11. Άποψη βόρειας αίθουσας (ΕΖ 6-7).

κτιρίου ή χώρου για να δεχθεί μια τέτοια λειτουργία οδήγησε κυρίως στην πρόταση για μετατροπή σε μουσείο, γραφεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και χώρους για πολιτιστικές δραστηριότητες, του οθωνικού στρατώνα και του κάστρου της Λαμίας⁴⁵.

Το πνεύμα που κατευθύνει την πρόταση ανάπλασης του χώρου του κάστρου είναι ο σεβασμός του ιστορικού περιβάλλοντος και συνεπώς η ελάχιστη, αν όχι η μηδαμινή, αλλοίωση των στοιχείων που σώζονται σήμερα και η ανάδειξή τους⁴⁶ (Εικ. 20).

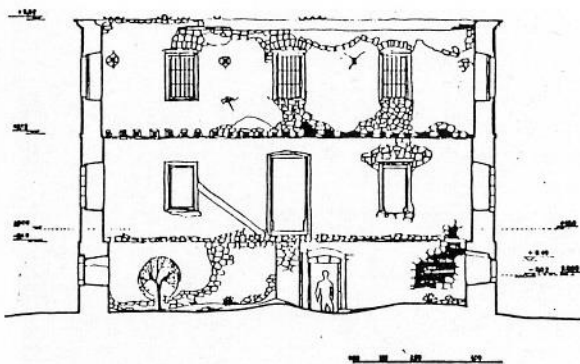
Πριν από οποιαδήποτε επέμβαση στο κάστρο η μελέτη πρότεινε τη λήψη όλων των σωστικών και επειγόντων μέτρων για την εξασφάλιση του μνημείου από περαιτέρω φθορές και ασφάλεια των επισκεπτών, όπως καθαρισμός μπάζων, αντιστήριξη ετοιμόρροπων τμημάτων, ανασκαφική έρευνα, στα σημεία τουλάχιστον που θα γίνουν κάποια έργα και στο εσωτερικό του στρατώνα. Τέλος, για την καλύτερη ανάδειξη του κάστρου η μελέτη πρότεινε την απομάκρυνση του σταθμού του ΟΤΕ⁴⁷.

Το κτιριολογικό πρόγραμμα συντάχθηκε έπειτα

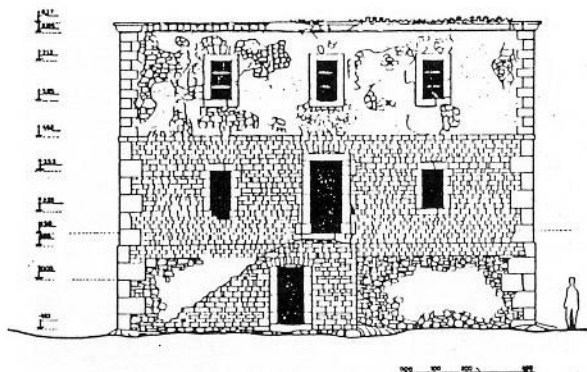
45. Η Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων Λαμίας είναι σχετικά νεοσύστατη υπηρεσία και στεγάζεται σε ένα μικρό διαμέρισμα της πόλης. Στερείται σημαντικού χώρου για αποθήκευση ευρημάτων και μουσείου για έκθεση των σημαντικότερων απ' αυτά. Τα ευρήματα συσσωρεύονται συνεχώς γιατί η περιοχή δεν είχε δυστυχώς ουσιαστικά ερευνηθεί προηγουμένως παρά μόνο τυχαία.

46. Για τις προτάσεις διαμόρφωσης του περιβάλλοντος χώρου του στρατώνα και του κάστρου χρησιμοποιήθηκε η αποτύπωση του τοπογραφικού του κάστρου που είχε γίνει από τους αρχιτέκτονες Π. Μητρόπουλο, Σ. Δελλή και Β. Παπασωτηρίου για διπλωματική εργασία στην έδρα της Μορφολογίας του Αριστοτέλειου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (Πολυτεχνική Σχολή, καθηγητής Ν. Μουτσόπουλος) το 1973, στους οποίους και εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας για την ευγενική παραχώρηση της αποτύπωσης του κάστρου.

47. Ο σταθμός αυτός ενοχλούσε αισθητικά τη θέα του κάστρου και, όπως αναφέρθηκε, απομακρύνθηκε πρόσφατα.

Εικ. 12. Εγκάρσια τομή Δ-Δ στο χώρο με το υπόγειο (αποτύπωση του 1979).

Εικ. 13. Νότια όψη (αποτύπωση του 1979).

από συνεργασία με την Εφορεία Κλασικών Αρχαιοτήτων Λαμίας και τις δημοτικές αρχές. Προηγήθηκε λεπτομερής αποτύπωση από τους μελετητές⁴⁸ και έγινε προσπάθεια προσαρμογής των ζητούμενων λειτουργιών στους διαθέσιμους χώρους. Έτσι προβλέπονται:

- Είσοδος με χώρο υποδοχής στο μουσείο και στην αίθουσα εκδηλώσεων, καθιστικό, αναψυκτήριο για την εξυπηρέτηση των επισκεπτών, εκδοτήρια εισιτηρίων και πώληση καρτών.
- Αίθουσα ευρημάτων αρχαίας ελληνικής και ρωμαϊκής τέχνης.
- Αίθουσα βυζαντινών και μεταβυζαντινών ευρημάτων.
- Αίθουσα εκδηλώσεων για σεμινάρια, προβολές, διαλέξεις, συνέδρια, εορταστικές, πολιτιστικές, θεατρικές και μουσικές εκδηλώσεις και χώρο περιοδικών εκθέσεων αρχαιολογικών ευρημάτων και έργων τέχνης.
- Βοηθητικοί χώροι W.C.
- Γραφεία Αρχαιολογικής Υπηρεσίας (γραφεία εφόρου, γραμματέα, διοικητικών υπαλλήλων, επιστημονικών βοηθών, σχεδιαστών, αρχιτέκτονα, βιβλιοθήκη, βοηθητικοί χώροι).
- Εργαστήρια - αποθήκες: μετάλλινων αντικειμένων, μαρμάρων, ψηφιδωτών, φωτογραφικό αρχείο και αποθήκες οστράκων, αγγείων κτλ.

Έγινε προσπάθεια εκμετάλλευσης των δυνατοτήτων του οθωνικού στρατώνα και ανεξαρτητοποίησης των δραστηριοτήτων που θα ενταχθούν στο κτίριο⁴⁹. Έτσι, η μεγάλη αίθουσα του ισόγειου, στο πρώτο τμήμα της κάτοψης, μετά από εκσκαφή, κατάλληλη διαμόρφωσή της και κατασκευή ανισόπεδων επιπέδων (για καλύτερη λειτουργία ως αίθουσα διαλέξεων κτλ.), μετατρέπεται σε αίθουσα πολλαπλών χρήσεων (Εικ. 21). Εκτός της σύνδεσής της με την κεντρική είσοδο

του κτιρίου έχει και ανεξάρτητη είσοδο από τη βόρεια όψη, που της δίνει τη δυνατότητα ανεξάρτητης λειτουργίας αλλά και δεύτερης εξόδου ασφάλειας. Το τέταρτο τμήμα που έχει ανεξάρτητες εισόδους από νότια προτάθηκε για γραφεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στον όροφο και σε πατάρι του, και αποθήκες και εργαστήρια στο ισόγειο, που επεκτείνονται μέχρι και το τρίτο τμήμα και με δυνατότητα εσωτερικής επικοινωνίας με το μουσείο. Το υπόγειο προτείνεται για λεβητοστάσιο, μηχανοστάσιο και άλλες βοηθητικές εγκαταστάσεις. Οι αίθουσες του ορόφου στο πρώτο και το τρίτο τμήμα προτείνονται για έκθεση αρχαίων και βυζαντινών ευρημάτων, με επικοινωνία μεταξύ τους (μέσω του δεύτερου τμήματος του ορόφου) και με την είσοδο από τη μεγάλη κλίμακα (που συνδέει κατακόρυφα το ισόγειο και τον όροφο) στο δεύτερο τμήμα επίσης (Εικ. 22). Η ύπαρξη μιας επιπλέον εισόδου στον όροφο στη βόρεια αίθουσα εξυπηρετεί για λόγους ασφάλειας. Οι βοηθητικοί χώροι των W.C. όλου του κτιρίου συγκεντρώνονται στο ισόγειο στο τρίτο τμήμα, δίπλα στο χώρο της κεντρικής εισόδου για λόγους οικονομίας του χώρου και των εγκαταστάσεων γενικά.

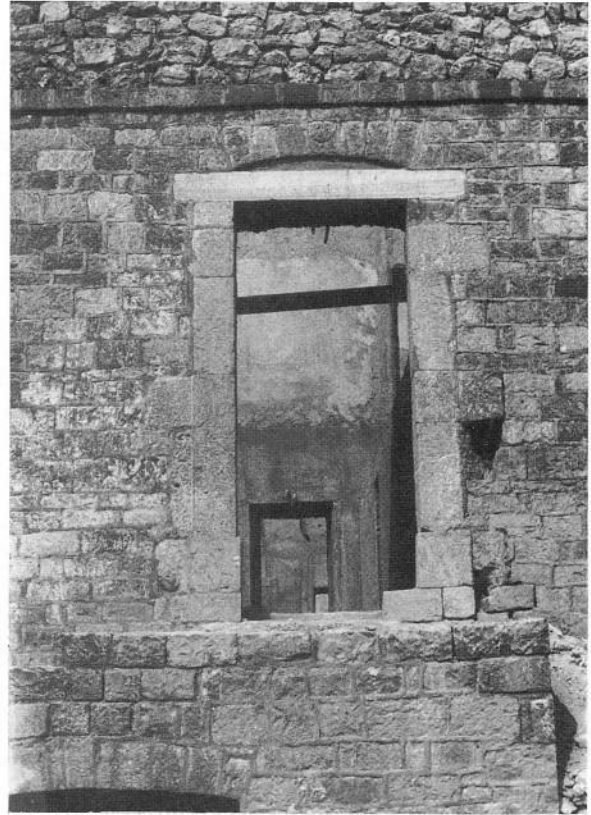
48. Βλ. υποσημ. 1.

49. Το λειτουργικό πρόγραμμα στην τελική μελέτη εφαρμογής έχει μερικά τροποποιηθεί κυρίως όσον αφορά τα γραφεία και εργαστήρια της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, αλλά οι βασικές κατευθύνσεις παραμένουν οι ίδιες.

Πρόταση αποκατάστασης φέροντος οργανισμού του κτιρίου - Ιδιαίτερα προβλήματα

Οι φθορές των φερουσών λιθοδομών και οι ανάγκες για την εξυπηρέτηση των προτεινόμενων λειτουργιών (όπως μουσείο) επιβάλλουν την ενίσχυσή τους. Κατ' αρχάς προτάθηκε η επισκευή και αποκατάσταση όλων των φθορών των λιθοδομών στα ανώφλια, τα κατώφλια και τα πλαίσια των ανοιγμάτων, των εξωτερικών κλιμάκων και όλων των οπών των γκρεμισμένων τμημάτων (Εικ. 23 και 25). Προτάθηκε η ενίσχυση των τοίχων του υπογείου με εκτοξευόμενο σκυρόδεμα⁵⁰ που θα έφερε πλάκα από οπλισμένο σκυρόδεμα (στο ύψος του δαπέδου του ισόγειου) (Εικ. 27). Η ενίσχυση της θεμελίωσης υλοποιείται με πλευρικά τοιχεία στην αίθουσα πολλαπλών χρήσεων (Εικ. 26) και με περιμετρικά δοκάρια στο υπόλοιπο κτίριο σε συνδυασμό με ένα σύστημα από εγκάρσια και παράλληλα δοκάρια, που στερεώνουν τη θεμελίωση και το έδαφος του κτιρίου⁵¹. Εξομαλύνονται όλες οι λιθοδομές και ενισχύονται με ενέματα από κονιάματα και οριζόντια διαζώματα από οπλισμένο σκυρόδεμα. Στα σημεία σύνδεσης των εγκάρσιων λιθοδομών με τους επιμήκεις, όπου παρουσιάστηκαν κατακόρυφες ρωγμές στον τελευταίο σεισμό, ενισχύονται με εκτοξευόμενο σκυρόδεμα⁵². Το σχεδόν κατεστραμμένο γείσο προτάθηκε να γίνει από οπλισμένο σκυρόδεμα, λειτουργώντας ως διάζωμα στο ύψος της στέγης με ειδικό ξυλότυπο για απόδοση της αυθεντικής μορφής του.

Το σημαντικότερο όμως πρόβλημα του κτιρίου είναι ο τρόπος κάλυψης του μεγάλου ανοίγματος 12-13 μ. Οι νέες λειτουργίες της αίθουσας πολλαπλών χρήσεων και του μουσείου δεν μας επιτρέπουν νέα φέροντα στοιχεία στο μέσο του ανοίγ-

Εικ. 14. Είσοδος νότιας όψης (Ο.35).

50. Στην εφαρμογή έγινε τροποποίηση και η ενίσχυση έγινε από εσωτερικές κολόνες και δοκάρια από οπλισμένο σκυρόδεμα. Για τη λύση αυτή μπορούν να εκφραστούν επιφυλάξεις, γιατί σε περίπτωση σεισμού η λιθοδομή και το οπλισμένο σκυρόδεμα πιθανότατα να λειτουργήσουν διαφορετικά ως ανεξάρτητα στοιχεία και να προκαλέσουν ζημιές στην τοιχοποιία.

1:50

1:50

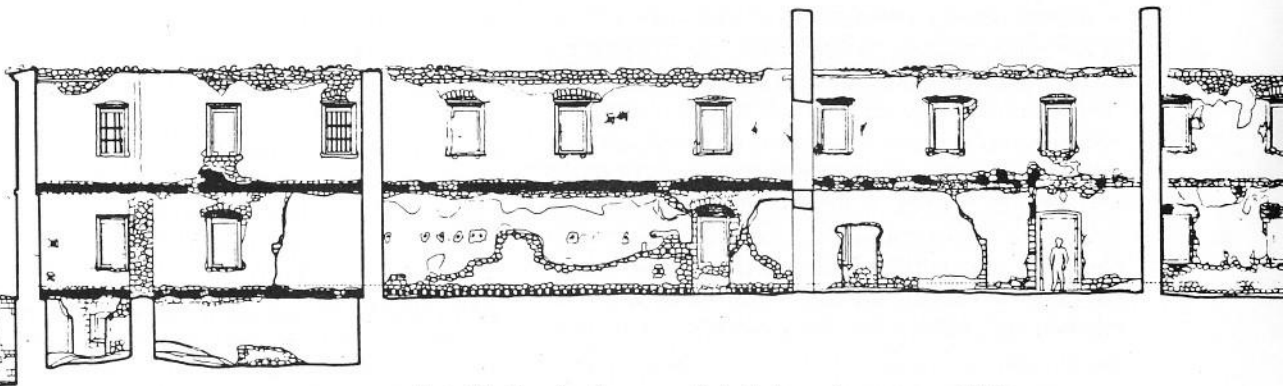
1:50

1:50

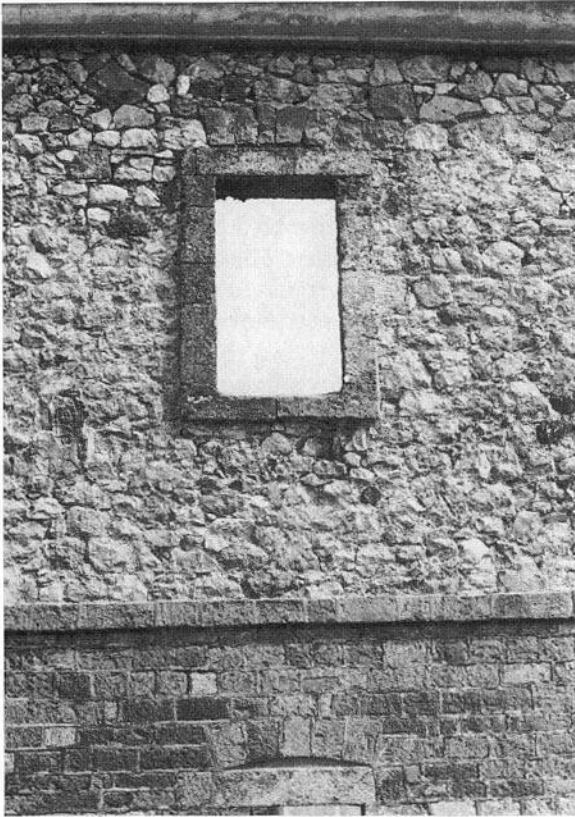
1:50

1:50

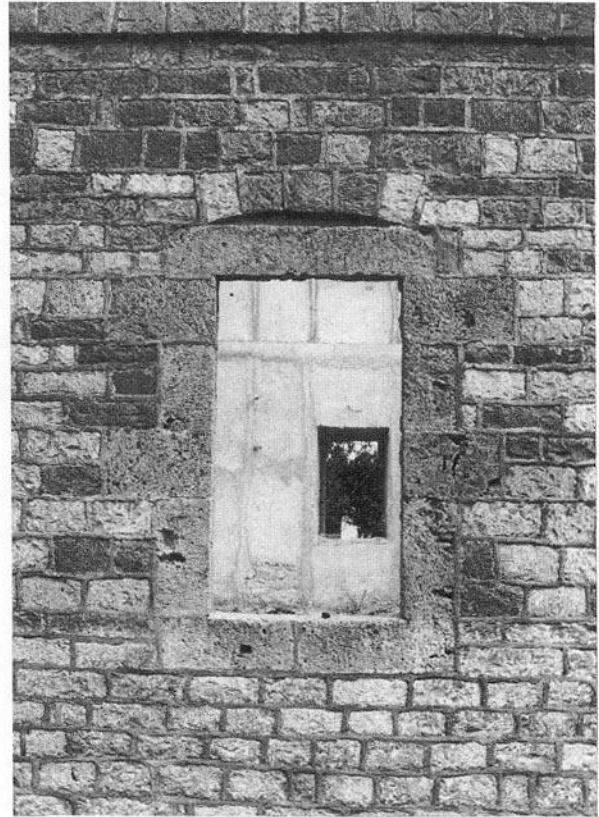
1:50

Εικ. 15. Κατά μήκος τομή Α-Α (αποτύπωση του 1979).

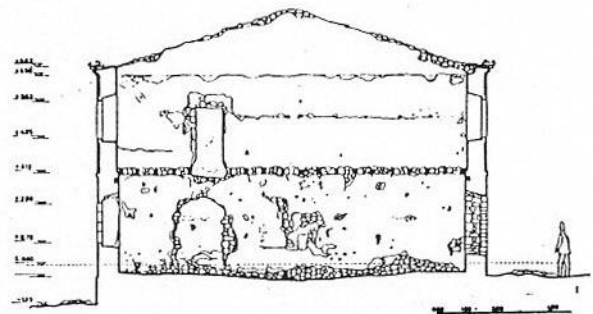
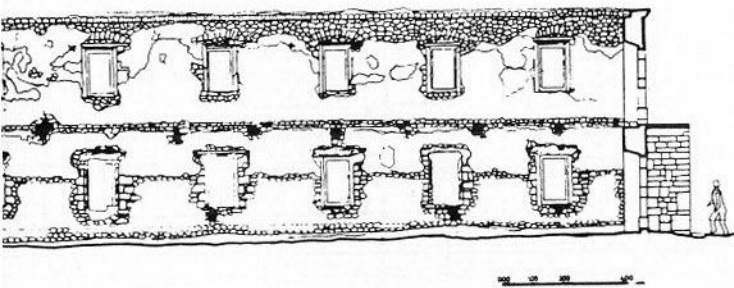
Εικ. 16. Παράθυρο ισογείου (Ο.31).

Εικ. 17. Γείσο και παράθυρο ορόφου (Ο.32).

ματος (Εικ. 24). Η σύγχρονη εξάλλου τεχνολογία προσφέρει άπειρες δυνατότητες. Το πρόβλημα όμως υπάρχει στην επιλογή των υλικών, ώστε να είναι δυνατή η ένταξή τους σε μνημείο και η προσαρμογή τους σε παραδοσιακά

51. Για την καλύτερη εφαρμογή των στοιχείων από οπλισμένο σκυρόδεμα στις παλιές λιθοδομές ανοίγονται «φωλιές» και σκυροδετούνται από οπλισμένο σκυρόδεμα μαζί με τα τοιχία. 52. Αυτή είναι η τελική πρόταση ενίσχυσης των λιθοδομών, όπως διαμορφώθηκε κατά τη διάρκεια των εργασιών. Οι λύσεις αυτές μελετήθηκαν και προτάθηκαν μετά από ειδικό

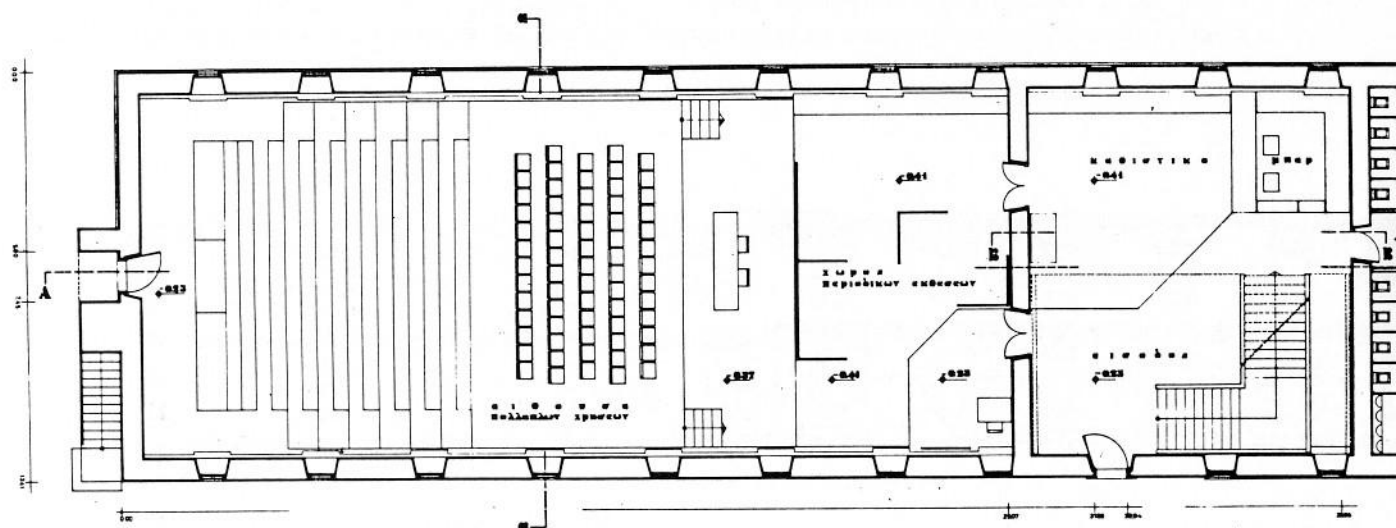
Εικ. 18. Εγκάρσια τομή Γ-Γ στη μεγάλη αίθουσα (αποτύπωση του 1979).

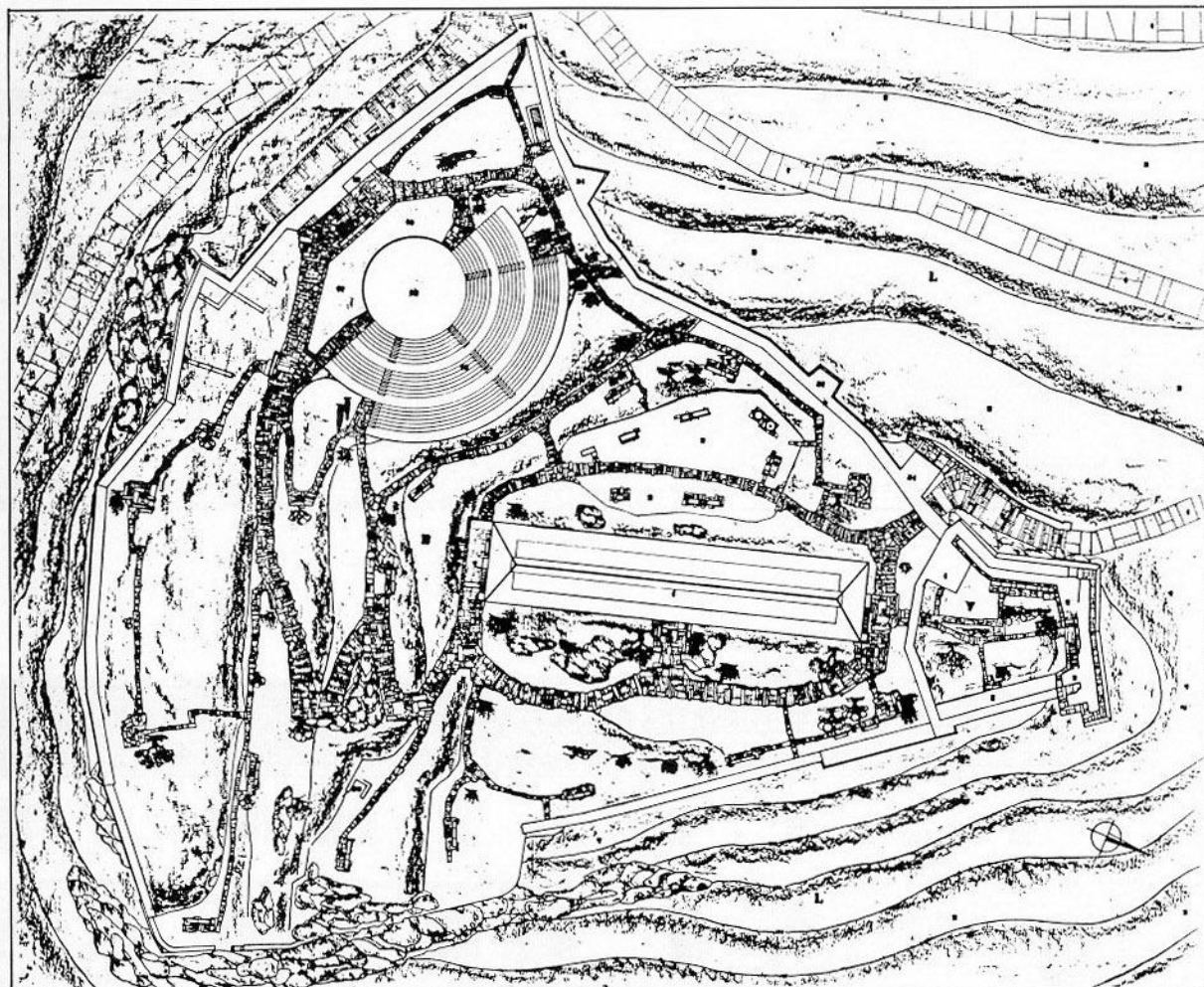

Εικ. 19. Παράθυρο χωρίς πλαίσιο (O.38).

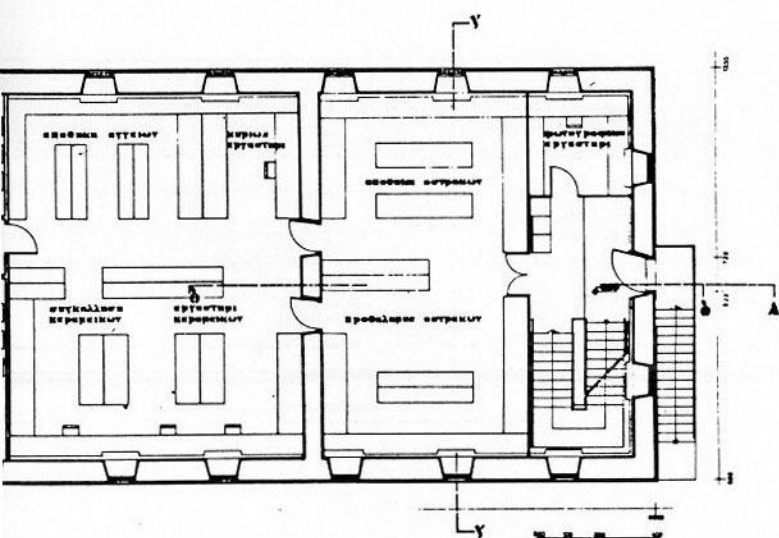
υλικά, σε συνδυασμό με την απαίτηση για υψηλή φέρουσα ικανότητα. Οι φορείς από συγκολλητές σανίδες (μήκους 12 μ.) που αναφέρθηκαν εξυπηρετούν αρκετές από τις απαιτήσεις της νέας χρήσης και επιλέχθηκαν έπειτα από έρευνα της αγοράς. Η καλύτερη αντοχή του σε πυρκαγιά δίνει μεγαλύτερη ασφάλεια στις χρήσεις του κτιρίου για μουσείο και αίθουσα πολλαπλών χρήσεων. Ιδιαίτερη βαρύτητα όμως δόθηκε στα αισθητικά πλεονεκτήματα έναντι των άλλων νέων υλικών που διέθεταν ανάλογες ιδιότητες. Η συγγένεια του υλικού με το ξύλο, από το οποίο προέρχεται και από το οποίο ήταν κατασκευασμένα τα δοκάρια του μεσοπατώματος και της στέγης, έπαιξε ρόλο στην τελική αποδοχή του.

στατικό υπολογισμό από τον πολιτικό μηχανικό του ΥΠΠΟ κ. Π. Γιουρούση. Οι αλλαγές αυτές κρίνονται απαραίτητες και επιβεβλημένες μετά από τις ζημιές που προκάλεσε ο τελευταίος σεισμός.

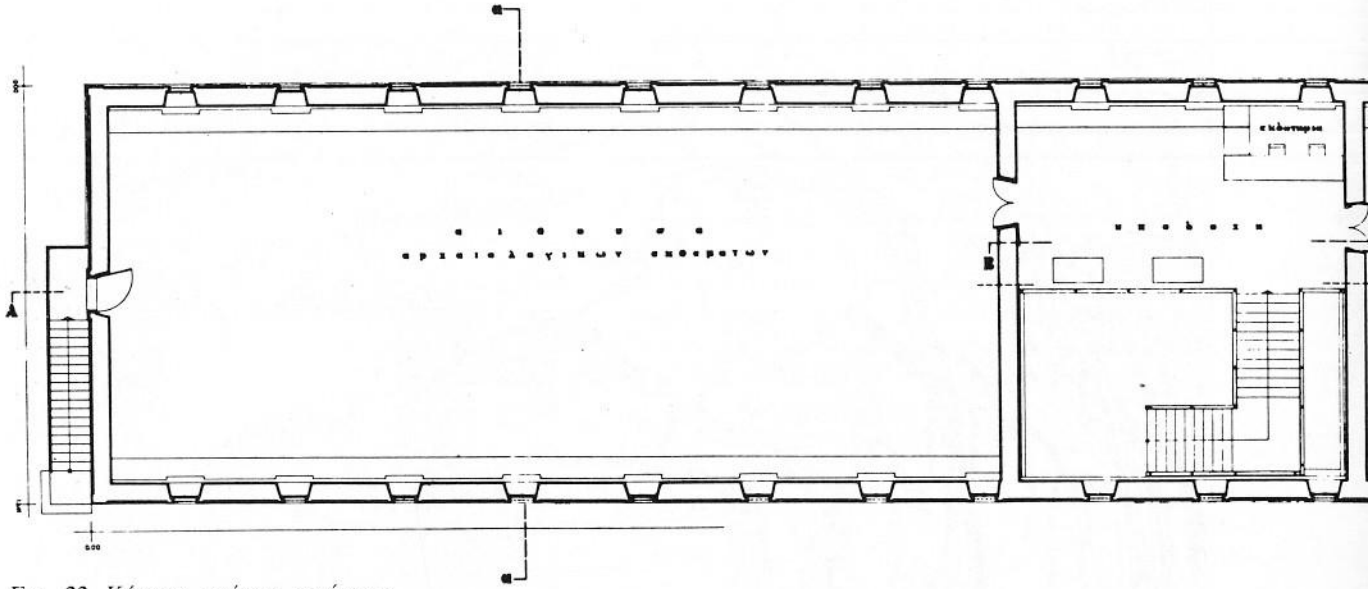

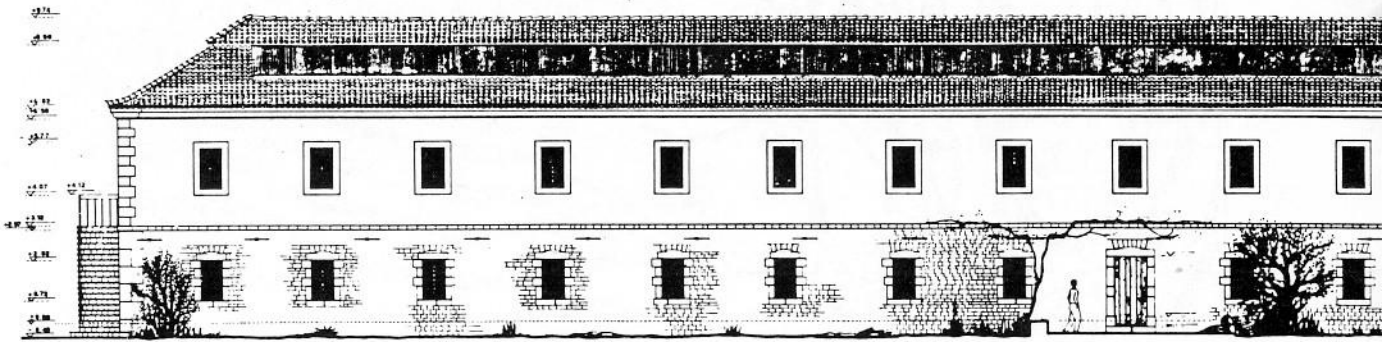
Εικ. 20. Πρόταση ανάπλασης του χώρου του κάστρου, τοπογραφικό.

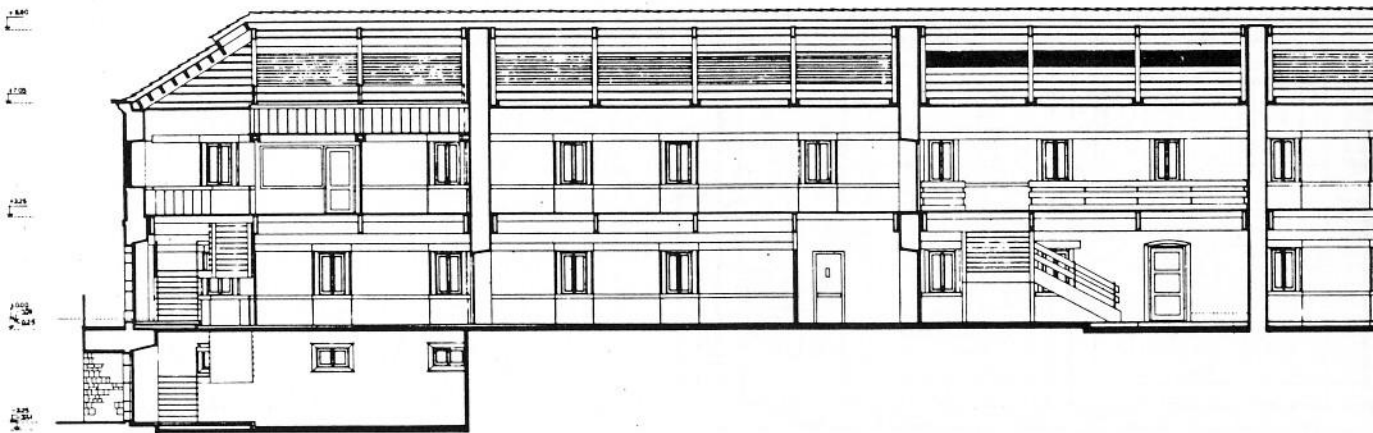
Εικ. 21. Κάτοψη ισογείου, πρόταση.

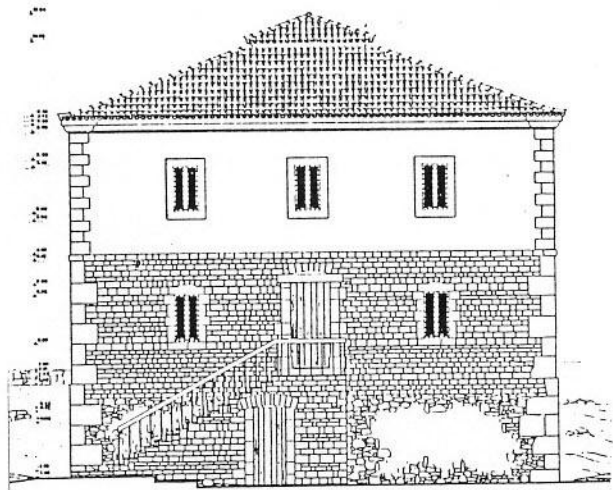
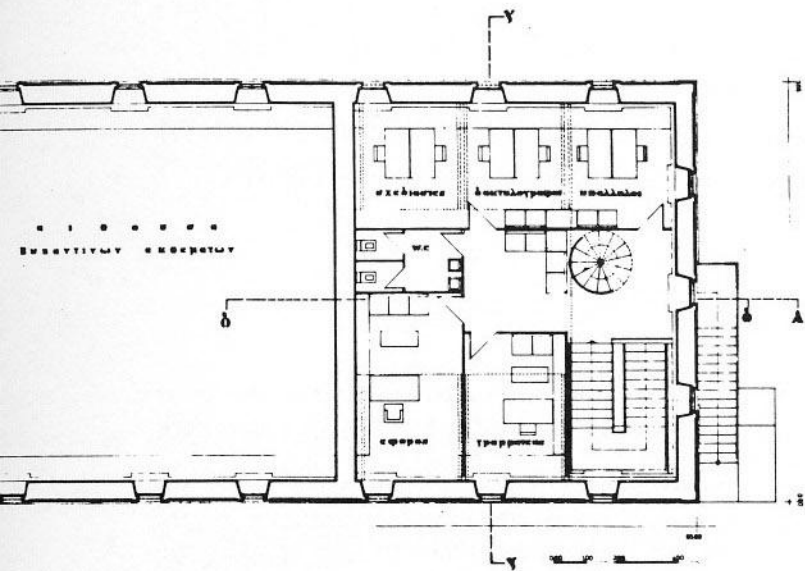
Εικ. 22. Κάτωψη ορόφου, πρόταση.

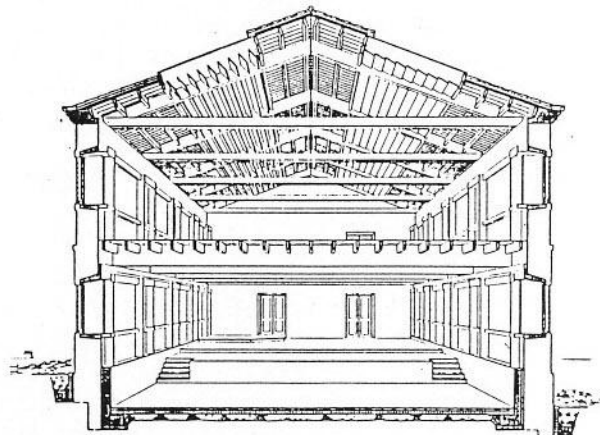
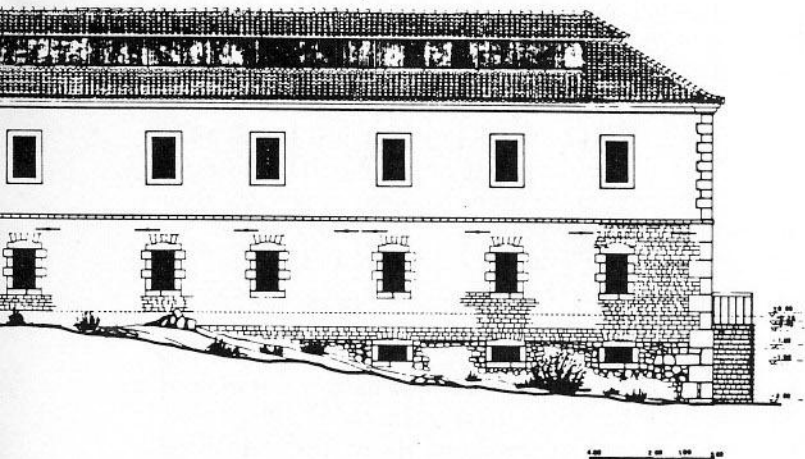
Εικ. 23. Δυτική όψη, πρόταση.

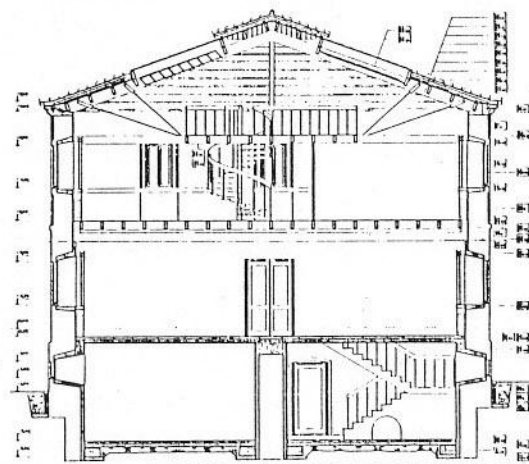
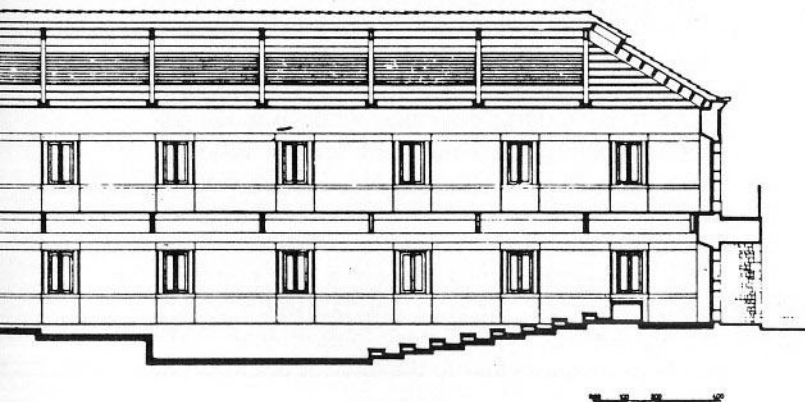
Εικ. 24. Κατά μήκος τομή Α-Α, πρόταση.

Εικ. 25. Νότια ὄψη, πρόταση.

Εικ. 26. Εγκάρσια τομή γ-γ στο χώρο του υπογείου, πρόταση.

Εικ. 27. Προοπτικό στην αίθουσα πολλαπλών χρήσεων.

Summary

DEALING WITH LARGE OPENINGS IN THE RESTORATION OF MONUMENTS THE EXAMPLE OF THE OTHONIAN BARRACKS IN THE KASTRO OF LAMIA

G. DELLAS

In historic monuments, reinforced concrete is called upon to strengthen the bearing features of the building rather than to replace them by creating a new bearing frame, since this could cause irreparable damage in the event of dynamic stresses (e.g. earthquake).

In static terms, we may accept those traditional techniques which have stood the test of centuries and proved satisfactory. Traditional wooden internal floors, for example, and suitably strengthened roofs may prove to be just as adequate as modern structures of reinforced concrete. The necessary internal beams, floors, tie-beams, etc. should be properly anchored into the vertical elements.

The changes of function and new uses of monuments (halls for social and other events, large exhibition areas, etc.) sometimes lead to the need for openings larger than the traditional ones permitted by the capabilities of wooden beams. I am engaged upon a diploma thesis, in collaboration with my colleague Mrs. Litsa Spiliotopoulou, dealing with the restoration of the Othonian barracks at Lamia and its conversion into a museum, where there is a need for large lecture halls and exhibition rooms; here, during an attempt to discover an alternative solution, the use of traditional wooden beams was ruled out because of the large size of the opening (12-13 m), and it was proposed, after investigation, to use wooden bearing members of planks joined together.

The Othonian barracks were built in the kastro in Lamia between 1833 and 1843 to meet the needs of the then northern borders of the newly formed Greek state, and were used until 1941. Since that date the building has begun to fall to ruins, largely after the removal of the wooden beams and the construction of temporary sheds during the Civil War. It is a rectangular, two-storey building measuring 66x13.5 m. It had wooden internal floors and a hipped tiled wooden roof crowned by an ogee moulding. The great hall was roofed with wooden

beams, which were supported both on the outer walls and, in the centre, on a row of wooden columns.

A characteristic feature of the architecture of the building is the symmetrical organization of the facades (the long east and west sides had 17 openings on both storeys, and the north and south sides each had an exterior stone staircase). Externally, the walls at ground-floor level are of visible dressed stone masonry, laid in courses, while at first floor level, they are plastered.

Before the work, the building had serious problems of erosion from the weather and the earthquakes, combined with its fall into a ruined condition.

The kastro of Lamia, the most important historical monument in the town, has been completely abandoned in recent years. Consequently, everyone was strongly interested in its restoration, revival and remodelling. The need of an archaeological museum in the town, and the lack of offices for the Archaeological Service led to a decision to make use of the kastro and the Othonian barracks. It was proposed, after study, to house in the building the archaeological museum, and the offices and laboratories of the Archaeological Service, along with a hall that could be used for a variety of different social events (lectures, shows etc.).

These functions dictated the use of modern techniques to cover large openings, while as much respect as possible was demanded for the surviving elements. It was therefore proposed to use wooden bearing members made of planks joined together (12 m), combined with the repair of the masonry, which was strengthened at only a few points by sprayed concrete (after a special study of the statics); this was a satisfactory solution both to the problems of statics and to the interior aesthetics of the building.

The study was slightly amended and then implemented, and is today reaching completion.

